

Waterschap Aa en Maas

Voorjaarsnota 2024

Status	: Definitief
Datum	: 4 juni 2024
Vastgesteld door	: Dagelijks Bestuur

Inhoudsopgave

1	INLEIDING.....	3
1.1	Inleiding	3
1.2	Kern van de Voorjaarsnota 2024	3
2	WATERVEILIGHEID	5
2.1	Ontwikkelingen Waterveiligheid en speerpunten voor 2025	5
2.2	Financiën.....	8
3	KLIMAATBESTENDIG EN GEZOND WATERSYSTEEM.....	10
3.1	Ontwikkelingen Voldoende water en omgaan met weersextremen en speerpunten voor 2025	10
3.2	Ontwikkelingen Gezond en natuurlijk water en speerpunten voor 2025.....	14
3.3	Financiën.....	17
4	SCHOON WATER	19
4.1	Ontwikkelingen Schoon water en speerpunten voor 2025	19
4.2	Financiën.....	20
5	SAMEN, DUURZAAM, SLIM EN EFFECTIEF	22
5.1	Ontwikkelingen	22
5.2	Financiën.....	26
6	FINANCIEN	27
6.1	Inleiding	27
6.2	Belastingeenheden	29
6.3	Weerstandsvermogen.....	30
Bijlage	Financiële overzichten	34
	Verklarende woordenlijst en afkortingen.....	41

1 INLEIDING

1.1 Inleiding

Voor u ligt de Voorjaarsnota 2024. In deze Voorjaarsnota (VJN) stelt het dagelijks bestuur de uitgangspunten vast voor de Programmabegroting 2025. Het Waterbeheerplan 2022-2027 en het Bestuursakkoord 2023-2027 vormen hiervoor de basis. In de Voorjaarsnota geven we op hoofdlijnen aan welke ontwikkelingen er spelen en wat de verwachtingen zijn voor 2025 en verder. Financieel bouwt deze Voorjaarsnota voort op de Programmabegroting 2024. Het gaat dan met name om de voor 2025 verwachte kosten in die programmabegroting.

1.2 Kern van de Voorjaarsnota 2024

Op alle fronten is Aa en Maas vol aan de bak. We werken hard aan de doelen van de KRW, de daadwerkelijke uitvoering van het eerste HWBP-project start, er vinden grote investeringen bij de rwzi's plaats en de aanpak van droogte en wateroverlast staat hoog op onze agenda. Dit doen we in een tijd van grote kostenstijgingen, gestegen rentes, overspannen arbeidsmarkt en een overspannen aannemersmarkt.

Dit leidt ertoe dat de kosten die samenhangen met activiteiten waartoe we al besloten hebben en die gewoon 'moeten' toenemen, maar dat ook het oppakken van extra activiteiten urgent is en extra kosten met zich meebrengt.

In deze Voorjaarsnota vindt u terug waar de kostenstijgingen vandaan komen. Enkele belangrijke oorzaken zijn:

- Extra inzet gericht op het halen van de doelen van de Kader Richtlijn Water
- Toenemende kosten beheer en onderhoud in het watersysteem en bij de zuiveringen (inflatie en overspannen markt)
- Extra inzet op onze rol in bebouwd gebied (Stad als Spons)
- Incidentele posten zoals het herprofilieren van de Hertogswetering
- Extra inzet op sturing in onze waterlopen (vervangen Landbouw Ontwikkelings Plan (LOP-stuwen))
- Minder hoge opbrengsten biogas en Hernieuwbare Brandstof Eenheden (HBE)
- Kosten voor de voorbereidende onderzoeken voor de 'Waterfabriek'
- Extra capaciteit voor graverij (dassen en bevers), zuivering van de toekomst, digitale transformatie en inkoop.

Op basis van de huidige inzichten ziet de meerjarenprognose er als volgt uit:

Tabel 1: Meerjarenprognos

Ontwikkeling nettolasten (x € 1.000)	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Netto lasten Watersysteembeheer	86.511	95.026	98.280	102.211	103.732	107.267
Netto lasten Zuiveringsbeheer	70.348	79.677	82.735	87.928	92.892	97.926
Netto lasten totaal	156.859	174.703	181.015	190.139	196.624	205.193

Financiën

Uit deze Voorjaarsnota blijkt dat om de opgaves te realiseren de begrotingsomvang in 2025 naar verwachting met € 5,98 miljoen toeneemt doordat we nadrukkelijk te maken hebben met hogere kosten door inflatie, rente en marktontwikkelingen en als gevolg van wettelijke taken, autonome en onontkoombare ontwikkelingen. Daarnaast had een aantal beleidslijnen uit het bestuursakkoord nog geen plaats in de begroting en het meerjarenperspectief.

Wijziging verslaggevingsregels

De hoofdlijnen van de verslaggevingsregels staan in de Waterschapswet en de verdere uitwerking is opgenomen in het Waterschapsbesluit. Het doel van het besluit is het stellen van regels zodat de begroting en verantwoording van waterschappen transparant en navolgbaar zijn. Hiermee wordt tevens bereikt dat onder andere het algemeen

bestuur van de waterschappen, de provinciale toezichthouder en Europese instellingen worden voorzien van de informatie die nodig is voor het uitvoeren van hun (controlerende) taak.

Met ingang van het verslaggevingsjaar 2025 vindt er een wijziging van deze regels plaats. Het betreft hoofdstuk 4 (beleidsvoorbereiding en verantwoording) en hoofdstuk 5 (de accountantscontrole). Aanleiding is het streven om het Waterschapsbesluit zoveel mogelijk in de pas te laten lopen met het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) provincies en gemeenten, dat vergelijkbare regels bevat voor provincies en gemeenten. Ook vindt een algemene actualisatie plaats naar aanleiding van ontwikkelingen van de afgelopen jaren, zoals de introductie van vennootschapsbelasting voor overheden.

Deze Voorjaarsnota is nog opgesteld volgens de 'oude' systematiek. Momenteel is de organisatie bezig met de voorbereidingen die nodig zijn om de Programmabegroting 2025 volgens de nieuwe verslaggevingsregels op te stellen.

Met het AB is eerder besproken om de dijkversterkingsprojecten meer expliciet te presenteren. Dit heeft ertoe geleid dat er in paragraaf 2.1 een apart kopje 'Hoogwaterbeschermingsprogramma' is opgenomen. Er wordt nog verder uitgewerkt hoe we dit richting de programmabegroting, rekening houdend met de hiervoor aangeduide nieuwe verslaggevingsregels, verder kunnen verstevigen, bijvoorbeeld met een link naar het dashboard waterveiligheid.

2 WATERVEILIGHEID

Het programma Waterveiligheid draait om de bescherming tegen overstromingen vanuit de Maas en het regionale watersysteem. Hiervoor moeten de waterkeringen (dijken en kunstwerken) periodiek worden getoetst aan de veiligheidsnormen. Het programma omvat de versterking van de primaire waterkeringen langs de Maas in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) en het participatieproces dat daarbij hoort. Daarbij worden per project in een periode van acht tot tien jaar achtereenvolgens de fasen verkenning, planuitwerking en realisatie doorlopen. Daarnaast omvat het programma de zorgplicht voor de instandhouding van deze waterkeringen met alle activiteiten die daarbij horen, inclusief gegevens- en informatiemanagement en een goede afstemming tussen beheer en inrichting. Ook de instandhouding en eventuele versterking van de regionale waterkeringen komt aan bod. En de voorbereidingen op hoogwater en de crisisbeheersing voor de waterkeringen vallen binnen dit programma. Duurzaamheid speelt bij de aanleg van waterkeringen een grote rol. We kijken naar materiaalgebruik, transport en materieel en de effecten daarvan op de omgeving voor mens, natuur en milieu, zoals uitstoot van CO₂ en stikstof.

2.1 Ontwikkelingen Waterveiligheid en speerpunten voor 2025

Met ingang van 1 januari 2017 zijn wettelijke normen voor waterveiligheid van de primaire keringen van kracht waaraan in 2050 moet zijn voldaan. Sinds 2021 heeft Aa en Maas als eerste waterschap in Nederland alle 110 km Maasdijk in zijn beheer ook beoordeeld ten opzichte van deze norm. Uit deze beoordeling komt een grote versterkingsopgave voor de hele primaire waterkering naar voren. Realisatie van deze opgave zal naar verwachting twee decennia duren en een bruto investering van € 1,3 miljard vragen. In de huidige tijd met schaarste van grondstoffen en hoge inflatie, lees de onvoorspelbaarheid van bedragen, zit er een grote bandbreedte om het bedrag van € 1,3 miljard. Het risico bestaat dat de kosten nog fors hoger uitvallen. Door de omvang van de waterveiligheidsprojecten kan dit, ondanks de verwachte HWBP-subsidie van 90%, impact hebben op de financiën van het waterschap. Hierbij speelt mee dat in de loop van 2023 een beter inzicht is verkregen in de nationale versterkingsopgave. Deze is zowel in kilometers als in euro's groter dan verwacht. Omdat het nationaal beschikbare budget wettelijk is bepaald, zou subsidie in de toekomst later uitbetaald kunnen gaan worden. Daarom wordt er op landelijk niveau gesproken over het ophogen van de beschikbare middelen, hetgeen jaren vraagt om te realiseren.

Verwachte ontwikkelingen en speerpunten in 2025 zijn:

Voor instandhouden waterkeringen

- **Aandacht voor de zorgplicht voor de primaire waterkeringen**
Aan de zorgplicht wordt ook in 2025 invulling gegeven door onze taken rondom instandhouding goed uit te voeren. Om deze processen te monitoren en waar nodig bij te sturen wordt tweemaal per jaar geëvalueerd, worden peer reviews uitgevoerd samen met waterschap Limburg, waterschap Brabantse Delta en Rijkswaterstaat Zuid-Nederland en wordt jaarlijks een rapportage instandhouding waterveiligheid opgesteld en gedeeld met het dagelijks en algemeen bestuur. Deze rapportage dient ook als verantwoording aan het Rijk over de toestand van de primaire waterkeringen en aan de provincie als verantwoording voor de toestand van de regionale waterkeringen.
- **Nader onderzoek zwakke plekken in de primaire kering**
De afgeronde eerste veiligheidsbeoordeling (LBO-1) geeft een 'veiligheidsbeeld' over onze primaire waterkeringen voor het jaar 2023. Naar aanleiding van het hoogwater in juli 2021 en de eerste beoordeling is een aantal aandachtspunten en potentiële zwakke plekken in de primaire kering naar voren gekomen. Deze onderzoeken we nader om preventieve beheer- en noodmaatregelen te bepalen voor de periode tot de start van de dijkversterking. Ze worden in de periode 2023-2025 stapsgewijs verder uitgewerkt, gerealiseerd en opgenomen in het calamiteitenplan. Ook worden ze in het dagelijks beheer ingeregeld.
- **Voorbereiden en uitvoeren LBO-2**
Op 1 januari 2023 is LBO-2 van start gegaan. Dit is een nieuwe wettelijke beoordelingsperiode van 12 jaar met als zichtjaar 2035. Eind 2024 dienen de beheerders hiervoor een aanpak en planning beschikbaar te hebben.

Daaruit zullen de activiteiten in 2025 volgen. Een grote uitdaging is de samenloop met de versterkingsprojecten die veel gegevens en berekeningen op kunnen leveren die voor de beoordeling relevant zijn. Een belangrijke wijziging in het proces is de overstap naar het continue inzicht in de sterkte van je waterkering. Dit krijgt in de komende jaren een plek in de zorgplicht.

- *Assetmanagement waterkeringen professionaliseren*
Vanuit een visie op risico-gestuurd beheer en onderhoud (assetmanagement) van onze keringen werken we stapsgewijs naar professionalisering. Uniform vastleggen van inspectieresultaten en opvolging blijft hierbij aandachtspunt. Uitvoering van onderhoud aan de kunstwerken loopt gelijk op met de Lange Termijn Asset Planning in het watersysteem door het district.
- *Samenleven met das en bever, rekening houdend met dierenwelzijn*
Vanaf de eeuwwisseling is de populatie van de das langzaam maar zeker gegroeid en heeft deze soort zich in westelijke richting verspreid. Daardoor is in ons beheergebied het aantal dassenburchten en gevallen van graverij in waterkeringen toegenomen. Daarnaast zijn meerdere burchten die in het verleden tegen de Maasdijk werden getolereerd (omdat ze met dassengaas waren afgeschermd van de kering) nu niet meer acceptabel vanwege de nieuwe strengere normen. Gezien de beschermde status van deze diersoort vergt het een grote inspanning om de dassenburchten te verwijderen of te verplaatsen (het handelings-perspectief verschilt per situatie). We zijn al een heel eind gevorderd, maar zullen ook in 2025 nog bestaande burchten aanpakken. We houden bij alle maatregelen rekening met het dierenwelzijn. Daarnaast blijven we inzetten op monitoring en preventie.
De beverpopulatie is pas recent met een opmars begonnen en groeit nu sterk. Daarmee nemen ook de risico's door graverij van deze (beschermde) dieren toe. Dit betreft niet alleen risico's met betrekking tot waterveiligheid, maar ook mogelijke letselschade, zowel door graverij in keringen als die in oevers. Daarnaast kunnen bevers voor wateroverlast zorgen door het bouwen van dammen in het watersysteem. De kostenstijging voor graverij is dusdanig dat er een 'Beverplan waterschap Aa en Maas' is opgesteld. Met dit plan brengen we de omvang en risico's in beeld. Het treffen van preventieve maatregelen, opsporing, toezicht en ingrijpen waar nodig vergt structureel meer capaciteit. Ook in onze aanpak van beverproblemen houden we rekening met dierenwelzijn; het uitgangspunt is primair om te zoeken naar manieren om samen te leven met de bever. We verbeteren continu de efficiency van onze aanpak, maar desondanks is extra capaciteit onvermijdelijk. In deze Voorjaarsnota is rekening gehouden met twee extra fte. Ook extra uitgaven liggen in de lijn van de verwachting maar worden achteraf verantwoord.
- *Muskusratten*
Het beperken van problemen als gevolg van muskusratten heeft eveneens te maken met kostenstijgingen. De bijdrage aan de gemeenschappelijke regeling met de Brabantse waterschappen en de contributie aan de Unie van waterschappen nemen als gevolg daarvan toe.
- *Biodiversiteit dijkvegetatie*
Met het maaibeheer en de drukbegrazing wordt zoveel mogelijk invulling gegeven aan het stimuleren van de biodiversiteit. Dit gebeurt onder andere door gefaseerd maaien, uitvoeren van de beheeradviezen uit de monitoring Maasdijken (2022) en de monitoring regionale keringen (2024). De ervaringen met het gefaseerd maaien zijn positief en worden in 2025 voortgezet.

Voor het Hoogwaterbeschermingsprogramma

- *Realisatie Meanderende Maas/Ravenstein-Lith*
Aa en Maas is sinds 2017 trekker van de integrale project Meanderende Maas/Ravenstein-Lith waarin dijkversterking, rivierverruiming en gebiedsontwikkeling samen komen. In de eerste helft van 2024 worden de formele besluiten genomen en de handtekeningen gezet om later dat jaar de eerste realisatiewerkzaamheden te kunnen starten. Vanaf 2025 is de uitvoering van het werk volop bezig. Dit betreft zowel de ontgronding in de uiterwaard, waar ook de klei voor de dijk vandaan komt, als de dijkversterking zelf die begint in de buurt van Ravenstein. De dijkversterking duurt voort tot in 2028, de overige werkzaamheden duren volgens planning tot en met 2030.

- *Planuitwerking Cuijk-Ravenstein*
Dit project is in 2020 gestart. In 2024 is vol ingezet op de uitwerking van het voorlopig ontwerp en wordt de aanbesteding van de realisatiewerkzaamheden voorbereid. Voor 2025 staat het opstellen van het vergunbaar ontwerp en het ontwerp projectbesluit op de agenda. In 2026 moet dit leiden tot de vaststelling van het definitieve projectbesluit en het MER. In diezelfde periode worden ook de besluiten over de hoofvergunningen genomen en zal de start van de realisatie bekend zijn.
- *Verkenning Lith-Bokhoven*
Na de voorbereiding in 2023, is in 2024 echt gestart met de verkenning van het dijkversterkingsproject Lith-Bokhoven waarbij bewoners, dorpsraden, bedrijven, gemeenten en dergelijke actief zijn betrokken. In 2025 staat het trechteren naar een voorkeursalternatief centraal. De planning is dit in 2026 ter vaststelling voor te kunnen leggen aan het bestuur van het waterschap.
- *Planuitwerking Doeveren*
In 2024 is het voorkeursalternatief vastgesteld, de verkenning afgerond en de planuitwerkingsfase gestart. Eind 2025 zal de planuitwerking worden afgerond met de vaststelling van het projectbesluit en het MER. De planning is in 2026 te starten met de realisatie.
- *Vervolproces voor HWBP-programmering toekomstig dijktraject Maashees-Boxmeer*
Uit de beoordeling van dijktraject 36-1 Boxmeer-Cuijk is bekend dat de aansluiting van de primaire waterkering op de hoge gronden ten zuiden van Boxmeer fors onvoldoende is. Daardoor is verlenging van de waterkering noodzakelijk. In 2023 is een voorlopig dijktracé tussen Vierlingsbeek en Boxmeer bepaald. Hieruit volgt in 2024 een beslissing over het vervolgtraject richting het HWBP. In 2025 wordt de opname als project in de programmering van het HWBP voorbereid.
- *Actualisatie hydraulische ontwerpbelastingen*
Voor de dijkversterkingsprojecten is voor elke nieuwe fase een actualisatie nodig van de mogelijke waterstanden op basis van modelberekeningen (hydraulische ontwerpbelastingen, HOB). Deze zijn voor het laatst in 2020 bepaald (de HOB2020). Naar verwachting is in 2025 een nieuw modelinstrumentarium beschikbaar, waarin ook de nieuwe klimaatscenario's van het KNMI zijn meegenomen.
- *Technisch advies plannen derden*
Voor het uitbrengen van technische adviezen bij plannen van derden wordt rekening gehouden met inzet van een extra fte. De kosten voor deze fte worden opgevoerd bij het HWBP en worden voor 90% vanuit het HWBP gefinancierd.

Specifiek voor de regionale waterkeringen

- *Verbetering kunstwerken in de regionale waterkeringen*
De opwaardering van de kunstwerken in de regionale keringen verloopt volgens planning en wordt naar verwachting in 2025 voltooid.
- De toenemende kosten voor het onderhoud aan de regionale waterkeringen, onder andere voor het maaien en snoeien, is eveneens onderdeel van de doorrekening in meerjarig kader.

Voor Deltaprogramma Maas

- *Beleidskader en programma Integraal Riviermanagement – Maas*
Wij werken met het Rijk en partners van het Deltaprogramma Maas aan Integraal Riviermanagement (IRM). In 2024 wordt het programma IRM door het Rijk vastgesteld. Daarin staat beleid voor de afvoercapaciteit waarvan de uitwerking voor ons van belang is omdat er op termijn naar verwachting ook binnendijkse ruimte voor nodig is. Daarnaast staat er beleid in voor de rivierbodempligging dat voor ons deel van de Maas veel minder van belang is. Bij de nadere uitwerking in 2025 stellen we ons actief en meedenkend op en leveren hiervoor net als voorgaande jaren ook capaciteit.
- *Bijdragen aan rivierverruimingsprojecten Maas*
Aa en Maas blijft actief participeren in rivierverruimingsprojecten van andere partijen die bijdragen aan verlaging van hoogwaterstanden op de Maas langs het beheergebied. Daarbij is de waterveiligheidsopgave tevens de aanjager van natuur- en gebiedsontwikkeling. Het gaat in 2024 en 2025 om de planuitwerking en realisatie Ruimte voor de Maas Oeffelt (trekker provincie Noord-Brabant) in het kader van het nationale

Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport (MIRT) en de beoogde MIRT-Verkenning Alem-St Andries (trekker gemeente Maasdriel en firma Dekker). Het project Oeffelt is vertraagd doordat de cofinanciering niet voldoende is om de gestegen realisatiekosten te dekken. Voor Alem-St Andries is de mogelijke synergie met de dijkversterking Lith-Bokhoven het belangrijkste aandachtspunt. Voor de MIRT-verkenning Lob van Gennep (trekker waterschap Limburg) is de voorkeursbeslissing in 2022 genomen. Het waterstandsverlagend effect op de Maas door de waterbergende werking is daarmee vastgelegd. Naar verwachting wordt in 2025 een projectbesluit genomen waarmee de uitwerking wordt geconcretiseerd. In 2026 kan op basis daarvan de uitvoering van de dijkversterking starten waarmee ook de waterbergende werking daadwerkelijk wordt geoptimaliseerd.

En verder

- *Doorontwikkelen van de calamiteitenbestrijding*
Het calamiteitenplan Hoogwater Maas wordt gedurende 2025 doorontwikkeld op basis van de studie naar zwakke plekken en resterende actiepunten. Ook worden er nieuwe actiepunten opgepakt, zoals het stroomlijnen van het proces voor het sluiten van kunstwerken en de informatievoorziening tijdens hoogwater. In 2025 wordt het voorraadbeheer in relatie tot de noodplannen en waakvlamcontracten verder vormgegeven. We zorgen dat de calamiteitenorganisatie goed getraind is en op sterkte blijft door nieuwe dijkwachters op te leiden om het verloop op te vangen. De training in het najaar van 2024 richt zich op de regionale waterkering en overstromingsscenario's. We denken gezamenlijk een manier uit om tijdens hoogwater lange dijktrajecten die net versterkt zijn en daardoor nog geen stevige grasmat hebben efficiënt te beschermen tegen erosie. Vervolgens gaan we dit ook met dijkbeheerders en aannemers oefenen.
- *Actualisatie Overstromingsscenario's Noord-Brabant*
In 2023 zijn we samen met de provincie en de andere Brabantse waterschappen gestart met de actualisatie van de overstromingsscenario's ten gevolge van doorbraken in de primaire waterkeringen. De vorige scenario's zijn zo'n 15 jaar oud en niet meer actueel. Na afronding in 2024 worden de gegevens aangeleverd voor de Landelijke Database Overstromingen (LDO), voor o.a. gebruik in calamiteitenplannen en publieke overstromingsinformatie (zoals overstroomik.nl) en de kaarten van de Richtlijn Overstromingsrisico's, die in 2025 definitief worden gemaakt. Ook zullen op een vergelijkbare wijze en met hetzelfde doel doorbraken in de regionale waterkeringen binnen de provincie worden berekend. Dit project wordt opgestart in 2024 en afgerond in 2025.
- *Informatiemanagement*
In lijn met de langetermijnvisie in het informatieplan wordt het informatiemanagement continu verbeterd. In 2025 is de doelstelling om data- en informatiemanagement grotendeels op organisatieniveau georganiseerd te hebben. Hierdoor zal in 2025 de focus liggen op het uitwerken van werkprocessen en beleggen van verantwoordelijkheden op het gebied van gegevensbeheer samen met andere afdelingen. Daarnaast worden er data verzameld en op orde gebracht voor de wettelijke beoordelingen van de waterkeringen.

2.2 Financiën

De toename van de activiteiten voor waterveiligheid, met name voor dijkversterking maar ook voor het beheer, hebben de laatste jaren tot een noodzakelijke uitbreiding van capaciteit geleid die inmiddels stabiliseert. De HWBP-projecten stellen ook nieuwe eisen aan ondersteunende processen (zoals juridische en financiële advisering) binnen het waterschap. We financieren dit alles zoveel mogelijk vanuit de investeringen. Daarbij merken we op dat de directe kosten voor HWBP-projecten (ook de bemensing) voor 90% uit de gemeenschappelijke middelen wordt gefinancierd en dat de eigen projectbijdrage 10% bedraagt. Vanzelfsprekend zijn er ook activiteiten die niet onder het HWBP vallen en die we zelf moeten financieren. Denk bijvoorbeeld aan de aanpak van graverij door das en bever en de wettelijk beoordeling van de primaire waterkering.

Exploitatie

- Om het onderhoud aan de primaire waterkeringen te borgen wordt het benodigd budget structureel opgehoogd met € 122.000. Deze middelen zijn onder andere nodig voor het vervangen van rasters in verband met achterstallig onderhoud, de zorgplicht aan de bomen (opkronen en boomveiligheidscontroles), de

maaibestekken en het onderhouden van inspectiepaden. Het betreft hiermee werkzaamheden in het kader van de wettelijke zorgplicht, veiligheid en extra kosten als gevolg van loon- en kostenontwikkeling.

- De maaibestekken voor het onderhouden van de regionale waterkeringen worden opnieuw aanbesteed. Rekening houdend met de loon- en kostenontwikkeling vraagt dit om een structurele ophoging van het onderhoudsbudget met € 50.000.
- De belangrijke wijziging in het proces om continue inzicht te hebben in de sterkte van de waterkeringen (LBO2) zorgt ervoor dat het budget voor de veiligheidstoetsing structureel wordt opgenomen in de komende begrotingen voor een bedrag van € 28.000.
- Het budget voor de muskusrattenbestrijding wordt structureel opgehoogd met € 61.000. Het betreft de bijdrage voor het onderhoud door derden vanuit de gemeenschappelijke regeling (GR) met waterschap Brabantse Delta en de contributie aan de Unie van Waterschappen (UvW).
- Het toetsen van plannen van derden gerelateerd aan waterveiligheid is een wettelijke verplichting. Om hieraan te voldoen wordt voor de periode 2025-2027 jaarlijks een bedrag van € 100.000 opgenomen voor het inlenen van een technisch adviseur. De tijdsbesteding van de eigen technisch adviseurs wordt nagenoeg in zijn geheel besteed aan de HWBP-dijkversterkingsprojecten.

Investeringsen

- Vanaf begrotingsjaar 2025 neemt het investeringsvolume voor het programma Waterveiligheid toe. Voornamelijk doordat het eerste HWBP-dijkversterkingsproject Ravenstein-Lith (26 km) sinds het vorige begrotingsjaar in uitvoering is genomen en waarbij de kostenontwikkeling zorgt voor een hoger jaarlijks bestedingspatroon die niet geheel parallel loopt met de vergoedingen vanuit het HWBP-programma. Vooralsnog is daarmee sprake van 'voorfinanciering'.
- De uitwerking van het dijkontwerp van het dijkversterkingsproject Cuijk-Ravenstein (21 km) kent een uitloop naar 2026. Hierdoor heeft een verschuiving plaatsgevonden in de daarvoor gereserveerde volumes. Vooralsnog wordt de start van de realisatiefase verwacht in 2026, waarmee ook het bestedingspatroon toeneemt.
- De fase planuitwerking voor de dijkversterkingsprojecten Doeveren (4 km) en Lith-Bokhoven (23 km) worden bereikt in respectievelijk 2025 en 2026. Het geheel aan dijkversterkingsprojecten vergt een forse capaciteitsinzet van de organisatie.

3 KLIMAATBESTENDIG EN GEZOND WATERSYSTEEM

Dit programma draait om een goed functionerend watersysteem in normale én in extreem droge en natte situaties: klimaatbestendig, robuust, veerkrachtig en stuurbaar. Daarbij letten we op de kwantiteit (goede waterpeilen, waterconservering, en het omgaan met wateroverlast en droogte) en op de kwaliteit (chemisch en ecologisch).

Het gaat daarbij niet alleen over het watersysteem zelf, maar ook over wat we met het watersysteem en met onze aanpak en manier van (samen)werken kunnen en willen bijdragen aan bijvoorbeeld een vitaal platteland, gezondheid, goede biodiversiteit en aan mogelijkheden voor recreatie. Bij de klimaatrobuuste inrichting houden we ook rekening met de uitstoot van broeikasgas uit het systeem en de bodem.

3.1 Ontwikkelingen Voldoende water en omgaan met weersextremen en speerpunten voor 2025

In 2021 heeft het Algemeen Bestuur het Waterbeheerprogramma vastgesteld voor de periode tot en met 2027. Daarin zijn onze ambities en doelstellingen met betrekking tot een klimaatrobuust, veerkrachtig en stuurbaar watersysteem verder aangescherpt. We besteden meer aandacht aan klimaatadaptieve maatregelen en ingrepen om de effecten van droogte en wateroverlast tegen te gaan. De droge jaren vanaf 2018, het jaar 2021 met extreme neerslag en 2023/2024 met langdurige neerslag bevestigen de noodzaak hiervan. Dit doen we aan de hand van ons beleid en de verschillende gebiedsplannen samen met al onze inspanningen om het watersysteem in goede staat te krijgen met inrichtingsmaatregelen en te houden met activiteiten zoals baggeren, maaien en onderhoud aan kunstwerken. Evenals voorgaande jaren gaat bijzondere aandacht uit naar de Gebiedsgerichte Aanpak (GGA) waarbij de uitdagingen op het vlak van water worden opgepakt in samenhang met urgente maatschappelijke thema's als stikstof, de energietransitie en een vitaal platteland.

De belangrijkste onderdelen van het klimaatrobuuste watersysteem zijn voor 2025:

Wateroverlast

- Voor de grote opgave van Howabo werken wij samen met de gebiedspartners de 11 kansrijke bouwstenen verder uit, met extra aandacht voor het bovenstrooms vasthouden van water. De samenwerking zal worden bekrachtigd met een samenwerkingsovereenkomst. De verwachting is dat in 2025 voorbereidingskrediet wordt aangevraagd voor de volgende fase, de planuitwerking, van een aantal bouwstenen.
- In 2025 wordt verder gewerkt aan realisatie van maatregelen uit het derde uitvoeringsprogramma wateroverlast naar aanleiding van de watersysteemtoets (NBW-toets) uit 2019.
- In 2025 worden de resultaten van de vierde watersysteemtoets beoordeeld aan de hand van de uitgangspunten die gezamenlijk met de provincie zijn vastgesteld. De resultaten worden meegenomen als opgave voor de volgende WBP- periode (2028-2033).
- In 2025 leveren wij de resultaten van de Bovenregionale Stresstest, waarin de kwetsbaarheid voor extreme situaties zoals in Limburg in 2021, landelijk in beeld worden gebracht.

Grondwater Convenant en Droogteagenda

- Uit het Grondwaterconvenant (2021) van de samenwerkende Brabantse grondwaterpartners (BBG) volgen twee voorname trajecten die in 2025 vervolgd worden:
 - Beregeningsbeleid (trekker waterschap Aa en Maas)
Eind 2024 moet duidelijk zijn of het voorgestelde beregeningsbeleid met de nieuwe reguleringsmethodieken haalbaar, effectief en uitvoerbaar is. Als dat het geval is, werken de drie Brabantse waterschappen in maart 2025 toe naar besluitvorming in de DB's waarna tot 2027 een overgangperiode ingaat voor definitieve invoering van het nieuwe beleid. In 2025 gaan we verder met de beregeningspilot in de Bult waar we in het voorjaar van 2024 mee gestart zijn. Kennis en inzicht uit deze pilot worden in 2025 gebruikt om het nieuwe beleid verder aan te scherpen.
 - Kleine onttrekkingen (trekker waterschap De Dommel)

In 2024 evalueren we samen met de Brabantse Delta en De Dommel de ervaringen van een jaar lang meldingsmogelijkheid voor kleine onttrekkingen. Op basis daarvan bepalen we welke vervolgstappen in 2025 worden genomen.

- Halverwege 2024 ligt de definitieve eerste versie van de Droogteagenda en bijbehorende factsheets ter bekrachtiging voor aan het BBG (Brabantse Grondwaterpartners). Aa en Maas is ook in 2025 bij vrijwel ieder van de 6 speerpunten en ieder van de 2 ontwikkeltrajecten betrokken bij de uitvoering. In het bijzonder:
 - Trekkerschap Aa en Maas speerpunt 'monitoring en waterbalansen'.
In 2024 en begin 2025 gaat een externe partij toestandsindicatoren afleiden om op termijn een Brabantbrede trendanalyse te kunnen uitvoeren. Eind 2025 verwachten we een eerste analyse te kunnen opleveren. Daarna volgt jaarlijks een update en iedere 6 jaar leveren we een grotere trendanalyse op waarmee we inzichtelijk maken of we op de goede weg zijn om de doelen uit het Grondwaterconvenant en de Droogteagenda te behalen.
 - Uitwerking van het speerpunt 'sponswerking vergroten in de haarvaten' in ons eigen beheergebied.
We werken in 2024 en 2025 samen met de Terrein Beherende Organisaties TBO's in drie verschillende natuurgebieden (buiten de Gebieds Gerichte Aanpak (GGA's) en Natte Natuurparels) uit welke maatregelen we kunnen nemen om de sponswerking in de haarvaten te vergroten. Dit zijn de Maashorst, Sint Anthonisbos/ De Grote Slink-Bunthorst en Stippelberg/ Beestenveld.

Stad als Spons

Als waterschap hebben we een flink aantal belangen in het bebouwd gebied. Immers, als het regenwater dat in de stad valt naar het grondwater kan infiltreren, wordt het grondwater aangevuld en zal er minder water naar de rioolwaterzuivering of watersysteem worden afgevoerd. Tegelijkertijd is het cruciaal dat dit afkoppelen, vasthouden én infiltreren veilig en verantwoord plaatsvindt en geen wateroverlast of verontreiniging op de locatie of elders veroorzaakt. In het uitvoeringsprogramma stad als spons is een groot aantal activiteiten opgenomen om samen met gemeenten op te trekken en hier actief aan te werken. Dit start met het maken van afspraken met gemeenten en het leveren van kennis vanuit onze rol als deskundige op het gebied van waterkwantiteit, -kwaliteit en stroomgebied. Activiteiten vanuit DPRA maken onderdeel uit van dit uitvoeringsprogramma. Naast de afspraken met gemeenten zoeken we in het bebouwde gebied de samenwerking op met andere partijen. Voor particulieren en bedrijven zijn klimaatsubsidies beschikbaar die vooral focussen op het daadwerkelijk infiltreren, vasthouden en/of hergebruik van regenwater.

GGOR 2.0, werken aan een meer robuust, veerkrachtig en stuurbaar watersysteem

- In GGOR 2.0 werken we aan een robuust, veerkrachtig en stuurbaar watersysteem. De veilige en verantwoorde verhoging van de grondwaterstanden zoals geformuleerd in het WBP is een van de belangrijkste onderdelen van de 2.0 projecten. In het Maashorst project is in 2024 gestart met de uitvoering van de eerste fase, die volgens planning ook dit jaar wordt afgerond. In de vitale Peel worden verschillende projecten opgestart net zoals in Raam en in en om de natuur- en bosgebieden van Gemert-Bakel. In 2025 vindt daar verdere planuitwerking plaats.
- Er wordt extra ingezet op het vervangen van LOP-stuwen door regelbare stuwen. We kunnen dan sturen op hogere waterpeilen en indien nodig kunnen we snel reageren om overlast te voorkomen.

Deltaplan Hoge Zandgronden

In 2022 is het tweede Uitvoeringsprogramma (2022-2027) van het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) in uitvoering gegaan om de zoetwatervoorziening te verbeteren, met cofinanciering van Rijk (Deltaprogramma) en provincie. In dat kader investeert Aa en Maas ook in 2025 in verschillende maatregelen (zoals GGOR, klimaatadaptief beekherstel, maatregelen in de haarvaten en digitale transformatie) om de zoetwatervoorziening te verbeteren, in samenhang met het beleid ten aanzien van droogte en grondwater. In 2025 wordt ook de basis gelegd voor het derde Uitvoeringsprogramma (2028-2033) van het Deltaplan Hoge Zandgronden met cofinanciering door Rijk en provincie.

Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (DPRA)

In 2025 zal door de werkregio's Land van Cuijk, Brabantse Peel, As50+ en Meierij een tweede ronde stresstesten, risicodialogen en uitvoeringsplannen worden opgepakt uitgevoerd. Het waterschap is een van de deelnemers aan deze aanpak zoals die vanuit het landelijke Deltaplan Ruimtelijke adaptatie (DPRA) is opgezet. DPRA beoogt voor 2050 Nederland klimaatbestendig en waterrobuust in te richten. Het Deltaplan versnelt en intensificeert de aanpak van wateroverlast, hittestress, droogte en de gevolgen van overstromingen. Aa en Maas focust bij DPRA vooral op activiteiten in de bebouwde omgeving en randzone en zo bij te dragen aan het uitvoeringsprogramma Stad als Spons (zie ook het kopje Stad als Spons) en het klimaatrobuuste watersysteem.

Bebouwd gebied en nieuwbouwlocaties

- In het waterschapsgebied liggen grote bouw- en ontwikkelingsopgaven zoals bij Oss, 's-Hertogenbosch, Veghel en Helmond. Vanuit water- en bodem sturend principe is het van belang dat deze ontwikkelingen alleen op geschikte plekken plaatsvinden waar risico's op overstroming, wateroverlast, hitte en verdroging beperkt dan wel gemitigeerd worden. Dit agenderen we middels de signaleringskaart die is opgenomen in het Ontwikkelperspectief Stedelijk Brabant. Met botsproeven, waarin we onze systeem- en gebiedskennis inbrengen, dagen we gemeenten en bouwpartijen uit om vroegtijdig in een ontwikkel- of bouwproces de waterbelangen mee te wegen. Ook 2025 zullen we nog nodig hebben om het denken en werken vanuit het principe water en bodem sturend goed te verankeren in de samenwerking met onze partners.
- Daarnaast gaan we met gemeenten in gesprek om vanuit het water- en bodemsysteem risicovolle locaties zoals beekdalen, breuklijnen en laagtes (zowel op horsten als in de polders) ruimtelijk te beschermen.

Natuurnetwerk Brabant

- Wij zetten onze inspanningen gericht op de realisatie van het natuurnetwerk Brabant door. We hebben afgesproken dat wij trekker zijn van de realisatie van de belangrijkste Natte Natuurparels, zoals die langs de Hooie Raam, Wijboschbroek en Sang en Goorkens. Ook in de Maashorst en in het gebied Tongelaar langs de Lage Raam (beiden onderdeel van het Natuurnetwerk Brabant, zonder status van Natte Natuurparel) hebben wij een trekkende rol. Conform afspraak hebben wij een rol als trekker in het proces en als financier van hydrologische maatregelen. Grondverwerving ten behoeve van het natuurnetwerk en ecologische inrichting wordt gefinancierd door GOB en terreinbeheerders. De provincie is bezig om de kaart van het Natuurnetwerk Brabant te 'herbegrenzen'. Er staat nog circa 5.000 ha op de kaart als te realiseren nieuwe natuur. Er ligt echter nog maar een opgave van 3.000 ha. In 2024 legt de provincie vast in welke 3.000 ha zij hun beschikbare middelen in willen zetten en welke 2.000 ha op een andere manier gerealiseerd moeten worden. Die herbegrenzing zal ook impact hebben op de projecten waar wij aan trekken.
- We participeren in de gebiedsgerichte aanpak rondom Natura2000 gebieden Peelvenen (Vitale Peel) en Strabrechtse Heide. Wij trekken de Gebiedsgerichte aanpak rond Vlijmens Ven, Moerputten en Bossche Broek. 2025 wordt in de verschillende GGA's een belangrijk jaar om door te pakken naar de daadwerkelijke planvorming. De deadline voor realisatie ligt op eind 2027. In de GGA Vlijmens Ven, Moerputten, Bossche Broek ligt een belangrijke link met Howabo.

Participatieproces Peilbesluiten

In 2025 doorlopen we het participatieproces over de herziening van de peilbesluiten in Hertogswetering en Koningsvliet. We kijken dan naar de bestaande situatie, het nieuwe beleid, brengen de functies en belangen in beeld en stellen zo nodig varianten op voor een nieuw peil. Het traject met de streek eindigt met een ontwerp peilenplan en een ontwerp peilbesluit. Het peilenplan geeft de onderbouwing van de belangenafweging. Het peilbesluit bevat het type peilbeheer en de te voeren peilen. Na een inspraaktermijn stelt het algemeen bestuur deze documenten vast, naar verwachting eind 2025.

Instandhouding

Grotere weersextremen als gevolg van veranderingen in het klimaat vergen steeds meer van ons watersysteem. Een klimaatbestendig, stuurbaar en gezond watersysteem, waarin de ecologie zich in de gewenste richting kan ontwikkelen, heeft onderhoud nodig. Het instrument beheer en onderhoud zetten we in om de basis op orde te

brengen en te houden. Een goede afstemming met onze inwoners is hierin belangrijk, niet in de laatste plaats omdat ook vanuit andere maatschappelijke doelen een toenemend beroep wordt gedaan op beheer en onderhoud.

- In het peilbeheer zetten we de ingezette lijn van de afgelopen jaren voort zoals vastgelegd in de aangescherpte Nota Peilbeheer. Met het benutten van de beheer en conserveringsmarge zetten we in op maximaal vasthouden van water waar het kan en tegelijk is er ruimte om te anticiperen op wisselende omstandigheden
- We werken verder aan het wegwerken van de achterstanden in groot onderhoud (baggeren). In het district Hertogwetering staat in 2025 veel baggerwerk op het programma. Alleen baggeren is hier niet voldoende, omdat anders het risico bestaat dat kades inzakken. Hiervoor is het nodig om de kades van de watergangen te herprofilen. Dit speelt ook in de andere districten.
- Herinrichting naar een meer klimaatbestendig en gezond watersysteem doen we zodanig, dat na oplevering het onderhoud op een toekomstbestendig manier kan worden uitgevoerd. Daarnaast blijven we ons in 2025 via Wijzer Onderhoud inzetten op het verbeteren van de onderhoudsmogelijkheden daar waar die nu nog onvoldoende zijn.
- De afgelopen jaren zijn de eerste ervaringen opgedaan met data ondersteund maaien. De kennis van de onderhoudsmedewerkers is essentieel voor de te ontwikkelen parameters en het transparant maken van de afwegingskaders. In 2025 gaan we onder de naam 'tiptop maaien' verder met het verzamelen en vastleggen van deze kennis en het ontwikkelen van informatie. Vanaf 2023 verzamelen we door middel van 3D maaien bij elke maaibeurt bij een groot deel van de waterlopen data over het profiel van de sloten. De komende jaren ontwikkelen we uit deze data systeem- en stuurinformatie.
- Een meer klimaatbestendig en gezond watersysteem neemt meer ruimte in. Deze ruimte vergt onderhoud. Ook maatregelen ten behoeve van de biodiversiteit, circulariteit, werken conform de gedragscode Flora en Fauna en het terugdringen van emissies. Op dit moment wordt gewerkt aan de actualisatie van de gedragscode, welke in 2025 van kracht wordt.
- Door de aanleg van beekherstel, natuurvriendelijke oevers, vispassages en evz's krijgen we steeds meer areaal in beheer dat extra aandacht vraagt bij het onderhoud van onze natuurlijk ingerichte gebieden. Maatwerk is en blijft nodig om te zorgen dat het onderhoud bijdraagt aan het realiseren van onze doelen vanuit KRW en EVZ. Ook de wettelijk zorgplicht in relatie tot bomenbeheer vraagt de nodige aandacht.
- In het hoofdstuk 2 'Waterveiligheid' is reeds melding gemaakt van de extra benodigde capaciteit voor graverij en de begeleiding van bever en das. De risico's door graverij van bever en das zijn het grootst in onze keringen. In het watersysteem spelen evenwel andere risico's: door dambouw kan flinke schade door wateroverlast ontstaan, en graverij in oevers zorgt voor instabiliteit wat een veiligheidsrisico is voor recreanten en onderhoudsmedewerkers. We werken aan een 'Beverplan waterschap Aa en Maas' dat de risico's voor zowel waterveiligheid als het watersysteem in beeld brengt.
- Plaaagsoorten zoals Grote Waternavel, Japanse Duizendknoop en de rivierkreeft blijven we bestrijden conform de werkprotocollen, terwijl we – samen met de Brabantse waterbeheerders en provincie – toewerken naar een meer strategische aanpak. De verwachting is dat invasieve exoten naar de toekomst toe een groeiend probleem blijven. Naast een probleem voor het hydrologische functioneren van ons watersysteem vormen invasieve exoten een belangrijke directe oorzaak voor afname van biodiversiteit. Wij zullen hier steeds meer tijd en geld aan kwijt zijn.
- De waarde van onze kunstwerken is de afgelopen jaren gestegen. Er wordt steeds meer gebruik gemaakt van sensoren en automatisering. Het beheer en onderhoud daarvan is duurder en vereist steeds specialistischer kennis. Met goed assetmanagement en de Lange Termijn Asset Planning worden de kosten en risico's van de kunstwerken zo goed mogelijk beheerst terwijl ze wel de benodigde prestaties leveren.

Kennisvragen

- Het klimaat verandert continu en dat betekent dat we met 'bewegende doelstellingen' werken. We gaan een bepaalde richting op met het inrichten van het klimaatrobuust watersysteem maar de ontwikkelingen om ons heen gaan zo snel dat we continu moeten bezien of we onze aanpak moeten bijstellen. Naast sturing op output (hebben we de maatregelen getroffen die we van plan waren?) vraagt dit steeds meer ook een sturing

- op outcome (is met die maatregelen het beoogde effect bereikt?). Dit doen we door in projecten naar SMART-geformuleerde doelstellingen te gaan waarbij wordt geanticipeerd op toekomstige veranderingen in het klimaat en het watersysteem, en meetprogramma's op te stellen die de veranderingen in het systeem helpen volgen, de impact van projecten helpt te monitoren en het halen van doelstellingen gaat meten.
- Het streven de grondwaterstanden te verhogen heeft gevolgen voor de gebruiksfuncties en vraagt in wateroverlastsituaties om ruimte voor water: de ruimtelijke ordening en het waterbeheer zijn onlosmakelijk verbonden. Dit vraagt een continue onderbouwing van ons waterbeheer op basis van data en kennis, waarbij besluiten in het heden anticiperen op toekomstige ontwikkelingen. Meetnetten van grondwaterstanden (bijvoorbeeld t.b.v. trendanalyses), afvoeren, bodemvocht en neerslag worden herijkt en aangevuld met satellietbeelden om systematisch real time voorspellingen te kunnen doen. Hiertoe is medio 2020 het (investerings)project Optimalisatie Meetnetten en Datamanagement in Systeem en Keten (OMDISK) gestart dat in 2025 doorloopt.
 - Het grondwatermeetnet is met 200 meetpunten uitgebreid.
 - Verder zetten we via onderzoek in op beter inzicht in de volgende onderwerpen:
 - Maximale conservering via maatregelen zoals peilbeheer inclusief de bijbehorende benodigde ruimte en risicobeheersing.
 - (Real time) inzicht in (de toestand en) de samenhang in en de werking van het integrale bodem- en watersysteem (neerslag, verdamping, bodemvocht, grondwater- en oppervlaktewatersysteem).
 - Verdelings/optimalisatievraagstukken over 1) het benutten van wateraanvoer en 2) sturing tijdens wateroverlast
 - De effecten van regelbare drainage- en infiltratiesystemen, en de gevolgen voor de toepasbaarheid (ook in zones rondom natuurgebieden)
 - De inzet van effluent voor droogtebestrijding
 - De effecten van de nieuw te publiceren 2023-klimaatscenario's van KNMI en de update van de neerslagstatistieken op (extremen in) het watersysteem en de gevolgen voor landbouw, bebouwing en natuur.
 - Het in beeld brengen van de risico's op schade aan bebouwing door bodemdaling in ons beheergebied om effecten van structurele veranderingen (toenemende droge periodes, hogere grondwaterstanden tbv grondwatersysteemherstel) in beeld te brengen en om schade door tijdelijke peilwijzigingen tgv werkzaamheden te kunnen voorkomen.
 - De noodzaak van ruimtelijke oplossingen, en de effectiviteit van inrichtingsmaatregelen en van operationele maatregelen in het watersysteem.

3.2 Ontwikkelingen Gezond en natuurlijk water en speerpunten voor 2025

Onderdeel van het WBP 2022-2027 is het werken aan een ecologisch goed functionerend watersysteem (Kaderrichtlijn Water, KRW). Voor Aa en Maas gaat het hierbij om inrichtingsmaatregelen in ons watersysteem zoals beekherstel, om maatregelen bij rwzi's gericht op het verbeteren van de effluentkwaliteit (zie hoofdstuk 4), instandhouding van het watersysteem (zie paragraaf 3.1) en de samenwerking met anderen die een aandeel hebben in de aanwezigheid van normoverschrijdende stoffen in ons water.

Daarnaast bepalen we of en waar het terugdringen van emissies van medicijnresten en andere opkomende stoffen nodig en zinvol is.

De belangrijkste speerpunten om te komen tot Gezond en natuurlijk water zijn voor 2025:

KRW

Veel van de inspanningen van het waterschap dragen bij aan het doel van de KRW: een ecologisch goed functionerend grond- en oppervlaktewatersysteem. De deadline van eind 2027 voor de Kaderrichtlijn Water (KRW) nadert. Na die deadline dreigen boetes vanuit Europa als we de doelen niet halen en bestaat de mogelijkheid dat rechtszaken worden aangespannen tegen lozings- of onttrekkingsvergunningen die overheden af willen geven. In 2024 maken we een vervolgstراتيجية KRW met een uitvoeringsprogramma. Daarin zetten we op een rij waar we met de nu voorziene inspanningen eind 2027 denken uit te komen, wat we extra kunnen doen en

wat anderen extra kunnen doen. Daar waar we met de extra inspanningen de doelen niet halen, moeten we deze verantwoorden. In 2025 en verder verwachten we extra inspanningen te moeten plegen in onze inrichtingsprojecten, op sommige plekken het maai- of baggeronderhoud te moeten aanpassen en gebiedsgericht maatwerk moeten leveren met vergunningverlening, toezicht en handhaving.

Inrichtingsopgaven KRW en EVZ

- We zijn al goed bezig met realisatie van circa 80% inrichtingsmaatregelen die bijdragen aan het ecologisch goed functioneren van het watersysteem. We doen er alles aan om de lopende projecten ook echt gerealiseerd te krijgen voor eind 2027 en we werken in 2024 een aanpak uit voor de 20% nog niet lopende projecten. Bij inrichtingsmaatregelen gaat het dan om beekherstel, natuurvriendelijke oevers en vispassages voor de KRW en om ecologische verbindingzones die ook bijdragen aan het halen van KRW-doelen maar die in eerste instantie bedacht zijn voor het goed laten functioneren van het Natuurnetwerk. Het werken aan deze inrichtingsopgaven doen we op zo'n manier dat het ook leidt tot een meer klimaatrobust watersysteem dat beter is voorbereid op klimaatextremen (te droog en te nat). Het merendeel van de te realiseren maatregelen is in uitvoering of in voorbereiding, maar het is nog een enorme klus om ze uiterlijk in 2027 gerealiseerd te krijgen.
- Grond is een cruciale factor voor het succes van de inrichtingsprojecten KRW. Eind 2022 is een grondstrategie voor de komende jaren vastgesteld. Vanuit die grondstrategie hebben we in 2025 zo goed mogelijk inzichtelijk waar we de benodigde gronden op vrijwillige basis hebben verworven of kunnen verwerven. Voor eventuele casussen waar geen zicht is op het beschikbaar krijgen van de benodigde grond, terwijl het wel essentiële projecten zijn voor het halen van wettelijke doelen, worden de verschillende en mogelijke vervolgstappen uitgewerkt.

Biodiversiteit

- We blijven onze bijdrage leveren aan de biodiversiteit, bijvoorbeeld via onze inrichtingsprojecten en door rekening te houden met biodiversiteit in ons beheer en onderhoud.
- We blijven participeren in de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.
- Ook zetten we de subsidieregeling biodiversiteit voor onze ingelanden in 2025 voort.
- We werken uit hoe we vanuit het waterschap bij kunnen en willen dragen aan (nieuwe) doelstellingen van rijk en provincie over Groenblauwe dooradering en bossenstrategie.
- We zetten in op meerdere onderzoeken naar beschermde en bijzondere soorten in ons gebied en ontwikkelen plannen om het voortbestaan van bijzondere natuurwaarden te waarborgen.
- De stimuleringsregeling landschap (Stila) is verlengd en vraagt ook in 2025 een bijdrage van het waterschap. Via deze stimuleringsregeling kunnen particulieren 'groenblauwe' initiatieven gesubsidieerd krijgen.

Recreatief medegebruik

- Recreatief medegebruik is voor het waterschap in de kern gericht op het bevorderen van het waterbewustzijn van de inwoners van ons gebied en het in aanraking komen met het werk van het waterschap. In 2025 zetten we het stimuleren en ondersteunen van externe initiatieven middels het verlenen van subsidie hiervoor door.
- In 2025 blijven we afspraken rondom sportvisserij maken via de Visstandbeheercommissie. Belangrijke thema's blijven het toewerken naar een loodvrije sportvisserij en de implementatie van visserijvrije zones.

Zwemmen

- In 2025 blijven we de waterkwaliteit van zwemplassen meten.
- In 2025 is de herziening van de Zwemwaterrichtlijn gereed. Het is nog niet duidelijk wat dit zal gaan betekenen voor onze taken. Via het Landelijk Zwemwater Overleg blijven we op de hoogte van relevante ontwikkelingen en geven input en sluiten zo nodig aan bij landelijke bijeenkomsten hierover.
- Brabantbreed herijken we zo nodig de afspraken over de samenwerking rondom zwemwater met de provincie, de omgevingsdienst en de waterschappen.

Waterkwaliteit

- Voor waterkwaliteit houden we ons – naast de uitvoering van KRW-maatregelen – bezig met veranderingen in wet- en regelgeving en continueren we onze inzet binnen onze (kennis-/samenwerkings-) netwerken. Op Europese schaal worden herzieningen verwacht van o.a. Richtlijn Prioritaire stoffen, Richtlijn stedelijk afvalwater, Richtlijn duurzaam gebruik pesticiden en restrictiedossier microplastics in REACH (Europees systeem voor registratie en toelating van chemische stoffen).
- In 2024 voeren we een verdiepende analyse uit naar welke parameters en stoffen in onze KRW-waterlichamen de normen overschrijden en welke bronnen deze overschrijdingen veroorzaken. We bepalen op basis daarvan wat we zelf kunnen doen om de waterkwaliteit te verbeteren, bijvoorbeeld via mogelijkheden onder de omgevingswet (beleidsrijke aanpassingen van onze regels voor waterkwaliteit). Maar ook of andere partijen moeten worden aangesproken of dat er geen handelingsperspectief meer is. Dit pakken we samen met de Brabantse waterschappen op als uitvloeisel van het KRW-essay van de Universiteit Utrecht. Waar nodig en nuttig werken we ook samen met de provincie Noord-Brabant in de KRW Impuls Brabant en met partijen in het stroomgebied van de Maas. De gevolgen van deze ontwikkelingen voor de inzet van het waterschap brengen we in beeld in een vervolgstراتيجية en uitvoeringsprogramma (zie ook kopje KRW).
- Daarnaast voeren we in 2024-2025 een uitgebreide watersysteemanalyse uit waarmee onderbouwd kan worden of er aanpassingen nodig zijn in de begrenzing, de typering en de (ecologische) doelen voor de KRW-waterlichamen.
- Om scherp aan de wind te zeilen met betrekking tot het uitvoeren van maatregelen en voor verantwoording is er steeds meer vraag naar goede meetinformatie over waterkwaliteit en ecologie. Daarom blijven we investeren in onze meetinfrastructuur, digitalisering en dashboarding. Ook zijn we bezig met opzetten van modellen om strategisch naar voren te kijken hoe ingrepen in het watersysteem bijdragen aan een goede waterkwaliteit en ecologie.
- In 2024 maken we een overzicht van direct toepasbare inrichtingsmaatregelen om waterkwaliteit te verbeteren door natuurlijke zuiveringsprocessen te stimuleren (bouwen met natuur) in samenhang met andere ecosysteemdiensten zoals recreatie, landbouw, vasthouden van water en biodiversiteit. De resultaten van dit onderzoek kunnen worden benut bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma KRW.
- De emissies van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen zijn op veel plekken nog te hoog om doelen op gebied van schoon en gezond water te halen. Aa en Maas vindt het belangrijk om op een verantwoorde manier samen te zoeken naar effectieve maatregelen. Door te kunnen duiden waar en in welke hoeveelheden verliezen optreden, leren we begrijpen wat effectief is om de waterkwaliteit en ecologie te beschermen. De kennis die we hebben opgedaan in Sensor Gestuurd Boeren, de Kennisimpuls Waterkwaliteit en de Brabantbrede Bronnenanalyse gebruiken we nu voor verder onderzoek.
 - We hebben een consortium gevormd met diverse overheden en kennisinstituten concrete maatregelen te testen. In ons pilotgebied in Westerbeek hebben we een houtsnipperreactor gebouwd om stikstof uit drainagewater te verwijderen.
 - In gebieden met de hoogste concentraties doen we nader onderzoek naar de herkomst van stoffen in het gebied.
 - We doen samen met een grote aardbeiplantenteler in ons gebied onderzoek hoe emissie van gewasbeschermingsmiddelen beperkt te houden.
 - We doen onderzoek naar lisdoddeteelt als nieuw landbouwgewas.
 - We continueren in 2025 onze deelname in projecten om landbouwemissies te verlagen in het kader van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Het programma BodemUp is hierin een belangrijk instrument (in totaal €175.000/jr vanaf 2023 t/m 2027). Dit programma zal in dienst staan van bodemmaatregelen voor het grondwaterconvenant en de gebiedsaanpak Nationaal Programma Landelijk Gebied voor o.a. waterkwaliteit. Ook Schoon Water voor Brabant (gewasbeschermingsmiddelen) gaat in vernieuwde vorm verder: als kennisportaal en via vraag-gestuurd advies.
 - De lopende periode van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (2023 t/m 2027) draagt Aa en Maas bij aan groenblauwe diensten onder het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer. Via deze diensten leveren

agrariërs een bijdrage aan het behalen van onze WBP-doelen (waterkwaliteit KRW, klimaat en biodiversiteit).

- Een belangrijk onderdeel van het verbeteren van de waterkwaliteit is het terugdringen van emissies vanuit rwzi's. Op zuiveringen worden grote stappen gezet om N en P te reduceren, eveneens worden aanvullende zuiveringsstappen onderzocht gericht op medicijnen en opkomende stoffen. Dit geeft aanleiding om in de komende jaren de Brabantbrede Beleidslijn doelmatig zuiveren aan te passen.
- Ammonium is een van de parameters die op veel plekken een probleem vormt voor het halen van KRW-doelen. Sinds 2021 is in meerdere meettrajecten ammonium gemeten om meer inzicht te krijgen in de bijdrage aan overschrijdingen in waterlichamen. Tevens is een landelijk ammonium programma opgestart. Kennis uit beide sporen wordt ingezet om tot handelingsperspectieven te komen in zowel systeem als keten. Dit is onderdeel van de KRW Vervolgstrategie en bijbehorend uitvoeringsprogramma.
- Binnen Aa en Maas wordt ingezet op meten en monitoren via sensoren, analyses van chemische stoffen en non-target screenings. Deze resultaten worden tevens ingebracht in de Schone Maaswaterketen waar monitoring op stroomgebiedsschaal plaatsvindt om enerzijds opkomende stoffen sneller in het vizier te krijgen en anderzijds bronnen van industriële stoffen te achterhalen.

3.3 Financiën

Exploitatie

- Vooruitlopend op de vervolgstrategie en uitvoeringsprogramma voor KRW is voor de periode 2025-2027 rekening gehouden met een jaarlijks extra budget van € 150.000 voor onderzoek en monitoring om daarmee de juiste maatregelen te treffen of voor een goede verantwoording. Daarnaast is rekening gehouden met extra capaciteit voor de inrichtingsprojecten, vergunningverlening en toezicht en handhaving. In totaal is 3 fte doorgerekend (€ 285.000).
- Om de planvorming en voorbereidende werkzaamheden van de inrichtingsopgaven (KRW en EVZ) tot een daadwerkelijk inrichtingsproject te brengen is voor de jaren 2025 en 2026 aanvullend budget van € 75.000 opgenomen.
- Het blijven bestrijden van de diverse plaagsoorten vraagt om een strategische aanpak. De invasieve exoten en de bestrijding daarvan zijn een groeiend probleem richting toekomst. Vanaf 2025 wordt jaarlijks voorzien in een budget van € 100.000.
- De toenemende graverij door dassen en bevers zorgt eveneens voor extra werkzaamheden binnen de districten van het waterschap. In deze Voorjaarsnota is rekening gehouden met 2 fte extra vanaf begrotingsjaar 2025 (€ 190.000).
- Om structureel invulling te geven aan de activiteiten behorende bij het uitvoeringsprogramma 'Stad als spons' wordt in 2025 rekening gehouden met een extra budget van € 250.000 dat richting 2027 oploopt tot € 750.000.
- Voor het vervangen van LOP-stuwen door regelbare stuwen wordt incidenteel een budget van € 200.000 opgenomen in de eerstvolgende begroting.
- Om te voorkomen dat kades inzakken nadat groot onderhoud heeft plaatsgevonden, wordt éénmalig € 700.000 ingezet in district Hertogswetering voor het herprofilen van die kades. Het inzakken van kades of taluds komt ook voor in andere delen van het waterschapsgebied, hiervoor wordt structureel € 100.000 opgenomen.
- Het data ondersteund maaien leidt tot investeringen bij de opdrachtnemer met als gevolg dat bij nieuwe aanbestedingen de kosten stijgen, naast de algehele loon- en kostenstijging. In 2024 worden twee maaibestekken opnieuw aanbesteed. Er wordt rekening gehouden met een toename in de kosten van € 240.000.
- Het beheer en onderhoud van bomen op onze eigendommen vraagt om een structureel budget van € 360.000 om daarmee te voldoen aan de zorgplicht. Hierin is eerder niet voorzien in de begroting. De kosten voor het opstellen van een bomenbeheerplan bedragen € 28.000.
- De uitbreiding van areaal door aanleg en inrichting van natuurvriendelijke oevers, ecologische verbindingzones, vispassages en beekherstel zorgt ervoor dat onderhouds- en beheerkosten toenemen. Hiervoor wordt het bestaande budget structureel opgehoogd met € 75.000.

- Het verlengen van deelname aan de stimuleringsregeling landschap (Stila) heeft tot gevolg dat voor begrotingsjaar 2025 een bijdrage van € 100.000 wordt opgenomen. Ook wordt de subsidieregeling voor recreatie en educatie structureel opgehoogd met € 20.000.
- Als laatste wordt rekening gehouden met een toename van de onderzoeks- en analysekosten voor Aquon, gerelateerd aan het cyclisch groot onderhoud en monitoren van waterkwaliteit. Deze worden doorgerekend met een structurele toename van € 212.000 in 2025.

Investerings

Het gemiddeld investeringsvolume vanaf 2025 tot en met 2027 bedraagt € 36.000.000 per jaar. Projecten met een substantieel aandeel in deze volumes zijn bijvoorbeeld Aa dal Zuid, Blauwe Poort, clusteraanpak vismigratie, gebiedsplan Raam en clusteraanpak NVO's. Deze projecten zijn in een eerder stadium van start gegaan en verwachten uiterlijk in 2027 te zijn uitgevoerd. Het financiële effect van deze investeringen op de exploitatie is doorgerekend in meerjarig kader.

4 SCHOON WATER

In dit programma gaan we in op de ontwikkelingen en activiteiten binnen de afvalwaterketen. Het zuiveren van afvalwater speelt hierin, naast de duurzaamheidsopgave, een centrale rol. Dit programma hangt samen met het deelprogramma Gezond en natuurlijk water. Met goed gezuiverd afvalwater leveren we immers een belangrijke bijdrage aan een gezond en natuurlijk watersysteem. In ons eigen werkgebied, maar ook in de Maas, die een bron is voor de drinkwatervoorziening van West-Nederland.

4.1 Ontwikkelingen Schoon water en speerpunten voor 2025

Geplande ontwikkelingen

- In 2025 lopen voor het eerst op alle rwzi's projecten aangaande aanvullende zuiveringsstappen om de effluentkwaliteit ten aanzien van nutriënten en medicijnresten te verbeteren. De afvalwaterstrategie is vol in uitvoering!
- Op de rwzi Oijen wordt de renovatie van de waterlijn afgerond en starten we met monitoring om te bezien of de KRW-reductie opgave wordt behaald.
- Op de rwzi Dinther is de medicijnrestverwijderingsstap operationeel en onderzoeken we de optimale regeling met betrekking tot combinatie PACAS en Ozon. Daarnaast wordt op rwzi Dinther een aanvullende zuiveringsstap voor nutriënten gerealiseerd.
- Op de rwzi Vinkel zitten we midden in de realisatiefase van een gecombineerde zuiveringsstap, waarmee we zowel fosfor als medicijnresten verwijderen.
- Voor rwzi Land van Cuijk zitten we in de voorbereiding van de renovatie met daarin de realisatie van de 5de Beluchtingstank, het aanpassen van de sliblijn en het uit bedrijf nemen van de gisting.
- Voor rwzi Aarle-Rixtel zitten we in de voorbereiding om te komen tot een kwaliteitsverbetering van het effluent.
- Rwzi 's-Hertogenbosch is nog altijd verwickeld in een juridisch traject. Op rwzi 's-Hertogenbosch werd in 2024 het maatwerkvoorschrift overschreden voor zowel P als N. Er wordt gewerkt aan een effluentstrategie voor 's-Hertogenbosch waar alle verbeteropties onderzocht worden.
- Op rwzi Asten zal demonstratieproject Icabus (fijnzeef) van start gaan dat 12 maanden gaat lopen.
- Onder de noemer 'waterfabriek' wordt voor rwzi's Oijen, Land van Cuijk en 's-Hertogenbosch verkend of het gezuiverde effluent nog opgewerkt kan worden tot proceswater voor industrie of landbouw. Dit kan in 2025 nog tot aanvullende investeringen leiden.

Wijzingen in wet- en regelgeving

In 2024 wordt de Herziene Europese Richtlijn Stedelijk afvalwater gepubliceerd, erna dient de Richtlijn binnen twee jaar in de Nederlandse wetgeving worden verankerd. Deze herziene richtlijn voorziet in een verdere reductie aan lozingen van nutriënten en bevat een verplichting voor medicijnrestverwijdering. De normen voor nutriënten zijn aangescherpt t.o.v. van de oude Richtlijn. De KRW-reductieopgave en ambitie effluent = KRW van Aa en Maas zijn fors strenger dan deze nieuwe wetgeving. Voor medicijnresten geldt dat in de nieuwe Richtlijn een zuiveringsrendement van 80% op gidsstoffen verplicht wordt gesteld aan grote rwzi's. In het Versnellingsprogramma medicijnresten werd uitgegaan van 70%. Bij het ontwerp van de medicijnrestenverwijderingsstappen op onze rwzi's is met scenario's al rekening gehouden met 80%, echter op dit moment sturen we op 70%. De precieze impact van de nieuwe Richtlijn voor het waterschap wordt na publicatie definitief in beeld gebracht.

Regie op influent en bronaanpak

De influentstrategie wordt opgesteld met daarin een voorstel voor prioritering van uit te voeren maatregelen. Meer grip krijgen op de aanvoer naar onze rwzi's is belangrijk om gerealiseerde effluentverbeteringen te borgen, om prioritaire stoffen Kader Richtlijn Water bij de bron aan te pakken en onze rwzi's in de toekomst in te kunnen zetten als waterfabriek.

Belangrijk onderdeel is dan ook de afstemming met gemeenten, omgevingsdiensten en bedrijven in ons gebied, zowel gezien de ontwikkelingen in het aanbod van industrieel afvalwater als de samenwerking op gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving.

Samenwerking gemeenten

- In werkeenheden blijven we werken aan het ontwikkelen van gezamenlijke databases met gemeenten. De gemeente Land van Cuijk gaat voor groot deel van haar kernen gegevens actualiseren en hiermee een model opstellen. Het waterschap is in dit project aangehaakt. Doel is om de modellen van gemeente en waterschap te koppelen (Poseidon).
- De huidige wateropgave in stedelijk gebied wordt opgepakt in de Stad als spons. Een voorbeeld hiervan is de participatie van het waterschap in onderzoeken met de gemeenten naar de werking van stelsels.

Overige speerpunten Schoon water 2025

- Met de slimme inzet van data en AI de zuiveringen optimaler te laten werken (Poseidon).
- Eerste inzichten en mogelijke maatregelen in kader van landelijke programma reductie lachgas;
- Verdere verkenning mogelijkheden tot hergebruik van effluent voor droogtebestrijding, gebruik in de landbouw en/of als drink-, proces- en gietwater.
- Mogelijkheden voor energieopwekking in combinatie met energieopslag verkennen om de overbelasting van het elektriciteitsnet en netcongestieproblematiek te mitigeren;
- Participeren in het ontwikkelonderzoek om warmte te winnen uit effluent van de rwzi in Aarle-Rixtel (t.b.v. warmtenet Laarbeek en Helmond) en 's-Hertogenbosch.

4.2 Financiën

De extreme en onvoorspelbare kostenstijging van de afgelopen jaren worden beheersbaarder. Per kostensoort wordt meer en meer gekeken wat de ontwikkelingen zijn. Zo zijn kostensoorten die sterk verbonden zijn aan de energieprijzen stabiliserend en soms dalend. Daartegenover blijven de kostensoorten gebonden aan materialen en grondstoffen (metaalzouten, polymeren, etc.) nog sterk stijgen. Ook de prijzen voor inhuur stijgen sterk gezien de stijging van de loonkosten.

Belangrijk kosten opdrijvend effect in de markt is de schaarste en de niche-markt waar wij ons in bevinden. Sinds Corona en de oorlog in de Oekraïne zijn er verschuivingen geweest van productieprocessen, productievolumes en afzetmarkten. Deze lijken voor een deel een lange termijn karakter te hebben. Wij krijgen hier met de waterschappen en met hulp van partijen als Aquaminerals steeds meer grip op, maar het blijft een marktbrede worsteling. Aanvullende middelen zijn nodig om de bedrijfsvoering te blijven garanderen, ondanks dat de opbrengsten van biogas enige verlichting brengen. Hieronder worden de significante afwijkingen ten opzichte van de begroting 2024 voor deze Voorjaarsnota weergegeven.

Exploitatie

- ***Ontwikkelingen hulpstoffen en energie***
De kosten voor poederkool zijn, vanwege een nieuwe aanbesteding, sterk gedaald (- € 980.000). Daarentegen zien we juist een sterke stijging van de overige hulpstoffen zoals metaalzouten en polymeren (€ 200.000). Verder verwachten we lagere inkomsten van ons gas vanwege de lagere gasprijs en beperkte opbrengst van de HBE's (€ 359.000). Netto levert dit een voordeel op ten opzichte van 2024.
- ***Ontwikkeling dienstverleners, leveranciers en afnemers***
De grootste kostenontwikkeling zit bij onze dienstverleners zoals AQUON (€ 124.600) en SNB (€ 907.000). De prijzen die ze hanteren (o.a. monsternamen, analyses of slibverwerking) stijgen flink ten opzichte van 2024. Ook zien we kosten voor het regulier onderhoud toenemen en op specifieke componenten zelfs verdubbelen. Daarnaast nemen we in 2025 diverse nabehandelingsschappen in bedrijf. Ook het onderhoud daarvan kost geld (totaal van regulier en nieuw onderhoud € 1.000.000). Daarentegen verwachten we op basis van de nieuwe anti afhaakregeling minder subsidie te hoeven verstrekken dan begroot in 2024 (- € 340.000). Onderaan de streep zien we hier een sterke kostenstijging.

- *Realisatie huidige en uitwerking toekomstige ambities*

De kosten voor voorbereidende onderzoeken in de fase voorafgaand aan het daadwerkelijk aanvragen van een voorbereidingskrediet voor 'De Waterfabriek' worden geraamd op € 120.000. De afvalwaterstrategie is goed op stoom, maar de uitwerking vraagt nadere onderzoeken (€ 200.000). Daarnaast leert de ervaring (o.a. diefstal zonnepanelen) dat we stappen moeten zetten om onze assets beter te beschermen (€ 150.000). Als laatste dienen de bestuurlijke ambities voor de langere termijn (afvalwaterstrategie, influentstrategie) ook uitgewerkt worden waardoor extra capaciteit nodig is om zowel de fysieke als de digitale leefomgeving te ontwikkelen. Respectievelijk gaat het voor de fysieke leefomgeving om 2 fte (€ 163.000) waarvan 1 BBL-er om de praktische begeleiding vanuit Aa en Maas te borgen bij het testen van nieuwe technologieën voor de 'zuivering van de toekomst' en om 2 fte voor de digitale kant (totaal € 190.000).

Investerings

In 2025 zijn de grootste inspanningen gericht op het realiseren van diverse aanvullende zuiveringstappen om de effluentkwaliteit te verbeteren. Rwwi's Oijen en Vinkel zitten in de bouwfase. Op rwwi Land van Cuijk gaat de renovatie inclusief aanvullende zuiveringsstap nutriënten en medicijnresten beginnen. Op de rwwi's Dinther en Aarle-Rixtel zitten we de ontwerpfase. Verder wordt de laatste hand aan het definitief ontwerp gelegd van de uitbreiding van de slibgisting op rwwi 's-Hertogenbosch.

5 SAMEN, DUURZAAM, SLIM EN EFFECTIEF

Diverse ontwikkelingen en activiteiten van het waterschap hebben een programma-overstijgend karakter en zijn niet één op één te relateren aan de hiervoor beschreven programma's. Ze gaan over hoe wij willen werken en wat daarvoor nodig is: samen, duurzaam, slim en effectief. In dit hoofdstuk gaan we hierop in.

5.1 Ontwikkelingen

Samen

- Het rijk geeft in het Ontwerp Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) richting aan de opgaven voor water, natuur en klimaat. De provincies werken dit verder uit in Provinciale Programma's Landelijk Gebied. Het Brabants Programma Landelijk Gebied (BPLG) zal volgens de planning eind 2024 in de inspraak liggen en begin 2025 worden vastgesteld. In het BPLG is opgenomen hoe Noord-Brabant invulling wil geven aan de Natuurdoelen (Natura2000, Natuurnetwerk Brabant, Stikstof), de waterdoelen (KRW, klimaatrobuust watersysteem), met perspectief voor de landbouw. Er liggen grote opgaven die veel geld kosten. De provincie schat de kosten die in Noord-Brabant gemaakt moeten worden op 6 tot 8 miljard. De mate waarin en de snelheid waarmee die opgaven opgepakt kunnen worden hangen ook af van het wel of niet beschikbaar komen van rijksmiddelen. In 2025 zal vooral verder doorgedacht moeten door provincie en partners over hoe we de uitvoering voor elkaar gaan krijgen.
- In de Gebiedsgerichte Aanpak groenblauwe opgaven (GGA), werken we samen met onze partners aan de opgaven voor water, natuur en klimaat. Dit doen wij in afstemming met opgaven op het vlak van stikstof, energie, landbouw, woningbouw en infrastructuur. Dit is gestart vooruitlopend op het NPLG en BPLG, maar je zou het zo kunnen zien dat we met die GGA's de doelen uit NPLG en BPLG willen realiseren. Wij zijn trekker van de GGA's in het gebied Moerputten/Vlijmens Ven en in Aa-dal Noord. In beide projecten werken we in 2025 verder aan de planuitwerking, gericht op realisatie voor eind 2027. Bij de andere GGA's in ons gebied: Vitale Peel, De Bult en Strabrechtse Heide, is de provincie de trekker van het proces en denken en werken wij mee over en aan het gewenste watersysteem. Ook in die projecten wordt in 2025 de stap gezet naar meer concrete planuitwerking voor enkele deelgebieden.
- In 2025 continueren we onze bestuurlijke en ambtelijke inzet in de diverse regionale netwerken waar we in actief zijn:
 - In de regio Noordoost Brabant verbinden we de regionale opgaven rondom water, woningbouw, landbouw, natuur, klimaat en energie met elkaar. Onze inzet is in alle opgaves het water- en bodemsysteem als uitgangspunt te nemen om zo tot een klimaatrobuuste en veilige inrichting van de regio te komen. In 2024 maken we nieuwe samenwerkingsafspraken die bepalend zijn voor hoe we in de periode 2025 en verder met elkaar samenwerken.
 - In de regio Zuidoost Brabant (Metropoolregio Eindhoven) is door de 21 gemeenten en waterschappen Aa en Maas en de Dommel ingestemd met het afsprakenkader van de Ontwikkelstrategie Zuidoost-Brabant. De provincie Noord-Brabant heeft hun vertrouwen uitgesproken. De ontwikkelstrategie is een ruimtelijke strategie met richtinggevende keuzes op gebied van wonen, werken én mobiliteit in deze regio. Als één van de vijf ontwikkelprincipes is opgenomen Bodem, water, natuur en landschap als leidend principe. De samenwerking tussen gemeenten en waterschappen op 'ruimte' is hiermee versterkt. Bij de uitwerking van de majeure ruimtelijke opgaven als in woondeals, de dorpenstrategie, bedrijfslocaties, vraagt dit onze inzet.
 - Naast de samenwerking met de gemeenten in regionaal verband werken we ook in NOVEX-verband nauw samen. De ministeries van LNV en BZK, de provincies Brabant en Limburg, de vier gemeentelijke regio's en de waterschappen Aa en Maas en Limburg werken samen in NOVEX De Peel. De Peel is door het rijk aangewezen als NOVEX-gebied omdat de opgaven er groot én urgent zijn: de transitie van de landbouw, de energietransitie, de klimaatopgave (waaronder stikstof) en wateropgave komen hier samen. Voor NOVEX De Peel is een zich ontwikkelend perspectief gemaakt dat richting geeft aan de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen in de Peel. Dit perspectief wordt in 2024 gebruikt voor het gesprek met de streek en moet helpen om in de verschillende gebiedsprocessen in het gebied (bijvoorbeeld GGA Vitale Peel) de goede kant op te bewegen.

- In november 2023 hebben overheden het 'Ontwikkelperspectief voor NOVEX Stedelijk Brabant met eerste uitvoeringsafspraken' vastgesteld. Hiermee is ook het gebruik van de watersignaleringskaart en de Landelijke Maatlat door partners bevestigd. De uitvoeringsafspraken uit het Ontwikkelperspectief worden in 2024 uitgewerkt naar een Uitvoeringsagenda. De Uitvoeringsagenda NOVEX stedelijk Brabant wordt actueel gehouden in de cyclus van de bestuurlijke overleggen (BO-MIRT en BO Leefomgeving) en de daartoe voorbereidende overleggen. De waterschappen zijn hierop aangesloten en nemen een actieve rol in. Onze focus ligt daarbij op het uitontwikkelen van het instrumentarium, het doorleven en laten landen van 'Water en bodem sturend' in de praktijk.

Duurzaam

In 2024 wordt de routekaart 'Naar een energieneutraal, klimaatneutraal en circulair waterschap' geüpdatet. Belangrijke elementen zijn bestuurlijke betrokkenheid, keuzes en prioriteiten en draagvlak binnen de organisatie.

- **Energie:**
 - Doel is om in 2030 energieneutraal te zijn en alle energie die door het waterschap verbruikt wordt (netto) duurzaam op te wekken. De geplande zonneweides worden in 2025 geïnstalleerd en aangesloten. Vanwege gerealiseerde aanvullende zuiveringsstappen neemt het energieverbruik toe en zal meer aanvullende duurzame opwek nodig zijn. In 2025 werken we hieraan door te zoeken naar extra ruimte voor het duurzaam opwekken van energie (met zon of wind of biomassa of via aquathermie).
 - Netcongestie levert problemen op doordat op sommige momenten het net de vraag of het aanbod niet aankan. Overbelasting van het net kan leiden tot uitval. Als waterschap hebben we een maatschappelijke verantwoordelijkheid om te helpen de problemen zo klein mogelijk te maken. Van een aantal projecten is duidelijk dat de netbeheerder geen aansluitcapaciteit beschikbaar heeft. We brengen daarom (gebiedsgericht) aansluitingen en mogelijkheden om capaciteiten uit te wisselen in kaart om lokaal de impact van het probleem op te sporen. Bij problemen zoeken we naar mogelijkheden om slim te sturen in opwek, gebruik en energieopslag. Mogelijk moet een aantal projecten worden getemporiseerd of kunnen geen doorgang vinden. We zullen hierbij goed moeten kijken naar prioriteitstelling.
 - Energiebesparing: enkele nieuwe technieken voor slibontwatering zijn in beeld om te worden onderzocht en indien succesvol toegepast te worden.
- **Klimaat:**
 - In 2050 zijn we netto 100% klimaatneutraal en we spannen ons in om dat al in 2035 te bereiken (inspanningsverplichting afgesproken met Unie van Waterschappen). Broeikasgassen die een grote bijdrage leveren aan de CO₂-voetafdruk van de zuiveringen zijn lachgas, methaan en koolstofdioxide (incl. affakkelen). We proberen de bronnen daarvan zoveel mogelijk te beperken en waar dat niet mogelijk is proberen we de emissies te compenseren.
 - We zijn trekker van het landelijk versnellingsprogramma lachgasreductie. We brengen in beeld welke investeringen mogelijk/nodig zijn om lachgasuitstoot te reduceren.
 - Waar de reductie onvoldoende groot is, zal gewerkt moeten worden aan compensatie. Hier zijn mogelijkheden zoals extra duurzame energieproductie of opties zoals het verhogen van het organisch stofgehalte in de bodem.
- **Circulair**
 - Om te komen tot een circulaire economie in 2050 zetten we stappen richting het minimaliseren van het gebruik van (schaarse) primaire grondstoffen en gaan we over tot circulair ontwerpen. Onderwerpen hierbij zijn materialenpaspoort, Milieukostenindicator, vragenlijst circulair, energie-efficiëntie, materialenmarktplaatsen, materiaal(her)gebruik, CO₂-emissie en -beprijzing. De aanvullende stappen op de rwzi's zoals nu gepland (tot en met 2030), zullen echter in eerste instantie leiden tot meer gebruik van hulp- en grondstoffen. Deze stappen worden modulair ontworpen zodat we modules kunnen herplaatsen/hergebruiken of eenvoudig uitbreiden of inkrimpen, zonder dat dit gepaard gaat met kapitaalvernietiging. De komende jaren kiezen we waar mogelijk voor duurzamere technieken en hulpstoffen (zoals chemicaliën) en duurzamere materialen/ontwerpen.

- We zoeken naar een **goede** definitie van circulariteit voor een beter inzicht, een duidelijker handelingsperspectief en uiteindelijk een heldere rapportagesystematiek om de resultaten en voortgang inzichtelijk te maken.
- *Samenwerking binnen een circulaire economie*
 - We verkennen alternatieve mogelijkheden om slib te verwerken, er een maximale hoeveelheid energie mee op te wekken, het volume te reduceren en grondstoffen uit het slib terug te winnen én nuttig in te zetten. Hierbij geldt dat om doelen op langere termijn te realiseren samenwerking met partners binnen de afvalwaterketen (gemeentes) maar ook met het drinkwaterbedrijf en andere sectoren (voor de afzet van secundaire grondstoffen) van toenemend belang is.
 - De ontwikkelingen in de afvalwaterketen betekenen ook dat we naast onze traditionele samenwerkingspartners in de afvalwaterketen steeds vaker met andere stakeholders/vakdisciplines te maken krijgen, waar we gezamenlijk integrale verkenningen mee uitvoeren naar de huidige opgaven. Voorbeelden van deze verkenningen zijn de mogelijkheid om effluent van onze zuiveringen nuttig in te zetten voor drinkwater, droogtebestrijding, proceswater of gietwater. Binnen de circulaire economie beschouwen we uiteindelijk schoon zoet water ook als schaarse grondstof waarmee zorgvuldig moet worden omgegaan.
 - We dragen bij aan onderzoek naar mogelijkheden om onze assets in te zetten om de warmtetransitie te laten slagen. De energie uit effluent of oppervlaktewater kan als warmtebron ingezet worden om gebouwen te verwarmen en ze hiermee aardgasvrij te maken.

Slim: innovatief, digitaal, datagedreven waterbeheer

In het Waterbeheerplan 2022-2027 is 'Slim: innovatief, digitaal, datagedreven waterbeheer' een van de drie thema's die gaan over hoe wij ons doelen realiseren. Dat doen we door kennisontwikkeling, door digitaal te transformeren en door te innoveren.

- Bij de inhoudelijke programma's is al ingegaan op hoe we met de nieuwste technieken steeds meer data en kennis verzamelen om met die kennis de juiste besluiten te nemen. Binnen het programma OMDISK (optimalisatie Meetnetten en Datamanagement in Systeem en Keten) zijn inmiddels alle nieuwe meetnetten in het oppervlaktewater operationeel en worden de gegenereerde datastromen verwerkt en geïntegreerd tot informatie die via (web)portalen wordt ontsloten. Dit geldt ook voor het project POSEIDON (Datagestuurde waterketen) waarbij op basis van data de waterstromen naar en binnen de rwzi 's-Hertogenbosch worden omgezet in informatie. Binnen OMDISK en Poseidon wordt de betreffende data bovendien in modellen gebruikt om (grondwater)maatregelen door te rekenen (OMDISK) of om zuiveringsprocessen te optimaliseren (POSEIDON). Essentieel platform binnen deze onderzoeks- en informatievraagstukken is het Datalab van Aa en Maas. Hierin werken dataengineers en –scientists samen aan slimme oplossingen. Taken zijn vooral gericht op het ontwikkelen van dashboarding waarmee allerlei bedrijfsprocessen real-time kunnen worden gevolgd. Daarnaast zien we dat er voorspelmodellen worden ontwikkeld. Deze vorm van kunstmatige intelligentie (AI) is de basis voor het digitaal beschrijven van het functioneren van Watersysteem en –keten, ook wel aangeduid met de kreet Digital Twins. Onder de vlag van Programma Data Stromend Aa en Maas (DSAM) worden zowel benodigde techniek, projecten en benodigde vaardigheden samengebracht onder één noemer.
- Bij een sterk fundament hoort ook het voldoen aan informatieveiligheid (cybersecurity) en wet- en regelgeving. In 2025 blijven we werken aan de BIO (Baseline Informatie Overheid) en de BBO (Baseline Basis op Orde). Daarnaast bereiden we ons op nieuwe wet- en regelgeving voor /passen we ons op nieuwe wet- en regelgeving aan, zoals het gebruik van basisregistraties, de WOO (Wet Open Overheid), de aansluiting op MijnOverheid.nl, Regeling beleidsvoorbereiding en verantwoording waterschappen (BBVW), Single Digital Gateway en Digitale toegankelijkheid.
- Ten aanzien van innovatie zijn de belangrijkste onderwerpen die gaan spelen de komende jaren:
 - Droogte en klimaatadaptatie: Inmiddels loopt een haalbaarheidsonderzoek naar de inzet van effluent voor droogtebestrijding bij de rwzi Land van Cuijk. Transport en kwaliteit van effluent zijn daarbij belangrijke onderwerpen.
 - Circulair en grondstoffen en energie: Verwaarden van maaisel (als reststroom) is een belangrijk onderwerp. Verschillende (grootschalige) mogelijkheden worden onderzocht: vergisting (voor productie

van groengas), als voedsel voor insecten (voor productie van veevoer), ook andere mogelijkheden worden bekeken.

- Ontwikkelingen op het gebied van Artificial Intelligence volgen we op de voet en er wordt inmiddels ook mee geëxperimenteerd binnen het waterschap. Ook het gebruik van een digitale tweeling van een watersysteem staat op de planning (digitale polder). Daarbij staat voorop dat de digitale systemen ons helpen bij beantwoorden van de vragen die we hebben.
- Datascience en kunstmatige intelligentie nemen een vlucht. Op allerlei manieren wordt, door gebruik van beschikbare of nog te verzamelen data, het waterschapswerk geoptimaliseerd of verbeterd en wordt ook de samenhang en de samenwerking steeds beter. Kennis van externe partijen (overheid en bedrijfsleven) is hierbij noodzakelijk.
- Landbouw en voeding: Aandacht is er voor alternatieve teelten of teelmethoden die kunnen helpen de transitie te maken naar duurzame landbouw onder veranderende klimaatomstandigheden.
- Milieu: gekeken wordt of door gebruik te maken van zuiveringstechnieken in het watersysteem op slimme plaatsen verbetering van de waterkwaliteit bereikt kan worden. Er spelen ontwikkelingen op het gebied van verwijdering van PFAS uit water, er wordt verkend of dit iets voor ons gebied kan betekenen.
- Omgeving: Multifunctioneel gebruik van ruimte kan worden ingezet of aan verschillende opgaven (waterschap en maatschappij) een bijdrage leveren (waterkwaliteit, landbouwtransitie, CO2-opslag, Stikstofproblematiek, biodiversiteit, ruimte voor recreatie en woningbouw etc.), gezocht wordt naar goede ideeën om hiermee te experimenteren.

Effectief

- De onderwerpen van het Kompas, een koersdocument voor de ontwikkeling van de organisatie, sloten in 2023 goed aan bij de behoefte van de organisatie. Daarom wordt de ingezette lijn voortgezet. In 2024 zoeken we de verdieping op thema's zoals duurzame inzetbaarheid, samenwerking en inclusie. De verdieping vindt iteratief plaats met zowel managers, medewerkers en OR.
- Met als centraal thema klimaat houden we focus op de speerpunten uit de communicatiestrategie. We werken met de andere waterschappen in Nederland aan publiekscommunicatie met een effectgerichte aanpak. Dat doen we door te werken aan een waterschapverhaal (storytelling) en zorgen voor beschikbare middelen die we kunnen inzetten als de actualiteit daarom vraagt. Regionaal blijven we inzetten op gedragsverandering waar dat eerder met name het vergroten van het waterbewustzijn was. We doen onderzoek onder onze inwoners over diverse thema's die we inzetten voor campagnes, pers en media en om te weten waar aandacht nodig is. Een belangrijk deel van de communicatie naar onze inwoners vindt online plaats. We zorgen voor relevante en aantrekkelijke verhalen om ons werk goed te laten zien en onze inwoners te stimuleren zelf in actie te komen (om bijvoorbeeld water vast te houden). We kijken wat het effect door het doen van analyses is en passen onze communicatie daarop aan. Met een aansprekend aanbod van middelen voor de scholen, zoals rondleidingen op zuiveringen en aantrekkelijke presentaties, vullen we de educatiestrategie in.
- Bij het aantreden van de dijkgraaf is de opdracht meegegeven om werk te maken van de bekendheid van Aa en Maas: 'Aa en Maas als merk'. Om hier op een goede manier invulling aan te kunnen geven is voor 2025 rekening gehouden met extra budget.
- Om efficiënter te werken bij toezicht en handhaving maken we steeds meer gebruik van data. Door deze data te analyseren en te verrijken kunnen we gericht toezicht uitvoeren en beïnvloeden we het naleefgedrag. De samenwerking met andere bevoegde gezagen en het delen van data in deze samenwerking blijft een uitdaging. In 2025 willen we ook meer gebruik gaan maken van de mogelijkheden om administratief bulk werk (bijv. in grote getalen brieven versturen) verder te automatiseren. Dit draagt bij aan efficiënt toezicht omdat we ons dan kunnen richten op het toezicht in plaats van de administratie.
- De inwerkingtreding van de Omgevingswet zorgt voor een toename in het aantal aanvragen. Onder andere doordat Vergunningen Eigen Dienst erbij komen. Daarnaast is er steeds meer aandacht voor waterkwaliteit en VTH als instrument voor het halen van de KRW-doelen. Dit betekent onder andere dat we ook in 2025 bezig zijn met het actualiseren van vergunningen. Ook Omgevingsdiensten moeten hiermee aan de slag, in

veel gevallen vragen zij daarbij advies van het waterschap voor de wateraspecten. Dit zorgt dan ook voor een toename van het aantal adviesvragen.

- Om de verwachte stijging van het aantal aanvragen voor een deel op te kunnen vangen gaan we door met het project 'Vergunning in vijf dagen'. Per vergunningplichtige activiteit onderzoeken we wat verbeterd kan worden door procesoptimalisatie of het verlichten van de regeldruk.
- Met ingang van 1 januari 2023 is de Wet versterking decentrale rekenkamers in werking getreden. Op grond van deze wet dient het DB van het waterschap met ingang van het boekjaar 2025 een verklaring omtrent het rechtmatig handelen af te geven. Hiertoe wordt in 2024 de reikwijdte en het bijpassende normenkader bepaald en wordt ter ondersteuning van de verbijzonderde interne controle een applicatie geïmplementeerd om inzicht en overzicht ten aanzien van de rechtmatig handelen te verkrijgen. Op basis hiervan kan vanaf 2025 het dagelijks bestuur een gefundeerde rechtmatigheidsverklaring afgeven.
- In 2024 is een auditcommissie geïnstalleerd. Een auditcommissie ondersteunt het AB bij de behandeling van de P&C-cyclus inclusief het op hoofdlijnen beoordelen van de administratieve organisatie (AO) en de interne controle (IC) die daaraan ten grondslag liggen. Daarmee is de auditcommissie voor het AB een extra instrument om zijn sturende en controlerende rol in te vullen waardoor verwacht mag worden dat financieel technische vragen in de vergaderingen van de vaste adviescommissies en het AB niet meer aan de orde hoeven te komen. Eind 2024 wordt het functioneren van de auditcommissie geëvalueerd. Eventuele bijstellingen/aanpassingen naar aanleiding van de evaluatie kunnen vanaf 2025 geëffectueerd worden.
- Er zijn diverse posten waarvan de kosten als gevolg van inflatie en wettelijke verplichtingen toenemen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de kosten voor Het Waterschapshuis, de implementatie van een nieuw e-hrm systeem, kosten voor vitaliteit, uitvoering geven aan de wetgeving trainee en arbeidsparticipanten.
- Tenslotte is rekening gehouden met de kosten voor 1 extra fte voor advies in het inkoopproces en 1 fte voor een senior vergunningverlener.

5.2 Financiën

Exploitatie

- Er zijn diverse posten waarvan de kosten als gevolg van inflatie en wettelijke verplichtingen toenemen. Het gaat dan om de kosten voor Het Waterschapshuis (€ 100.000), de implementatie van een nieuw e-hrm systeem, kosten voor vitaliteit (samen € 75.000), software module ten behoeve van het horizontaal toezicht en de rechtmatigheidsverklaring (€ 30.000) en uitvoering geven aan de wetgeving trainee en arbeidsparticipanten (totaal € 100.000).
- Om op een goede manier invulling te kunnen geven aan 'Aa en Maas als merk' is incidenteel rekening gehouden met extra budget van €50.000 in 2025.
- Voor het klimaatrobuust en educatief maken van het parkeerterrein bij district Boven Aa is een bedrag opgenomen van € 40.000.
- Als gevolg van de uitbreiding van het grondwatermeetnet met 200 meetpunten nemen de vervanging en onderhoudskosten structureel met € 150.000 toe.
- Het (C-)krediet 'Maatregelen digitale transformatie' wordt omgezet naar een exploitatiebudget. Dit is nagenoeg budgettair neutraal (- € 3.000).
- Tot slot is rekening gehouden met de kosten voor 1 extra fte voor advies in het inkoopproces en 1 fte voor een senior vergunningverlener (totaal € 190.000).

6 FINANCIEN

6.1 Inleiding

De Voorjaarsnota geeft inzicht in de financiële consequenties voor de komende jaren. De gevolgen van economische ontwikkelingen als inflatie, marktwerving en rentekosten, alsmede van de wettelijk verplichte opgaves en opgaves uit het bestuursakkoord worden vertaald in de tarieven en hoe deze zich ontwikkelen. Hiermee geeft de Voorjaarsnota richting voor de Programmabegroting 2025 die later in het jaar wordt opgesteld. Voor de kosten- en opbrengstenontwikkeling is uitgegaan van op dit moment meest actuele informatie. De economische vooruitzichten en indicatoren zijn echter aan veranderingen onderhevig. De inflatie waar mee is gerekend, wordt bij het opstellen van de begroting bijvoorbeeld nog aangepast aan de meest recente raming van het CPB. In aanloop naar de Programmabegroting 2025 zullen daardoor nog diverse posten wijzigen.

Aan deze Voorjaarsnota en de bijbehorende financiële doorrekeningen liggen het Bestuursakkoord 2023-2027, het WBP 2022-2027, de nota Financieel beleid 2022 en de meerjarige doorkijk uit de Programmabegroting 2024 ten grondslag. De toename van de netto kosten in 2025 (€ 174,7 mln.) ten opzichte van 2024 (€ 156,9 mln.) bedraagt circa € 17,8 miljoen. In de Voorjaarsnota wordt voortgeborduurd op de meerjarenraming bij de begroting 2024. Voor de jaarschijf 2025 werd daarin al rekening gehouden met een stijging van de nettolasten met € 9,2 miljoen. Deze stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door een toename van de kapitaallasten, een structurele doorwerking van de stijging van de personeelslasten, een doorwerking van de inflatie, overige mutaties op goederen en diensten en tot slot een toevoeging aan de bestemmingsreserve rwzi Oijen. In de Voorjaarsnota 2024 is vervolgens voor de jaarschijf 2025 rekening gehouden met het structurele effect van de doorrekening van de nieuwe Cao-afspraken, onvoorziene personeelsuitbreidingen vanaf 2024 en kapitaallasten. Dit effect bedraagt in totaliteit € 2,6 miljoen. Daarnaast zijn de mutaties volgend uit deze Voorjaarsnota financieel vertaald. Dit leidt tot een toename van de begrotingsomvang in 2025 met in totaliteit € 5,98 miljoen.

In opmaat naar de Voorjaarsnota heeft het dagelijks bestuur aangegeven welke opgaves zij voor Aa en Maas zien in relatie tot het bestuursakkoord en het WBP. Op al deze dossiers, maar natuurlijk ook op onze reguliere werkzaamheden, wordt financiële en personele inzet gevraagd. Daarbij zijn we de afgelopen jaren op verschillende vlakken geconfronteerd met aanzienlijke kostenstijgingen. Zo lag de kostenontwikkeling voor grond-, weg- en waterbouw (GWW) de afgelopen jaren significant hoger dan de gemiddelde inflatie (CPI). Ook de aanhoudende personeel- en grondstof schaarste, in combinatie met een hoge vraag bij minder aanbod, dreef de marktprijzen op. Tot slot zijn de rentelasten gestegen wat een structurele doorwerking heeft.

Om de opgaves te realiseren neemt de begrotingsomvang in 2025 naar verwachting met € 5,98 miljoen toe als gevolg van de hogere kosten door inflatie, rente en marktontwikkelingen waar we nadrukkelijk mee te hebben, door wettelijke taken, autonome en onontkoombare ontwikkelingen en doordat een aantal beleidslijnen uit het bestuursakkoord nog geen plaats in de begroting en het meerjarenperspectief had gekregen. Dit vertaalt zich in een generieke stijging van het tarief watersysteemheffing met 12,3% voor alle categorieën. Door daar waar mogelijk de beschikbare categoriereserves in te zetten, kan de feitelijke tariefstijging hiervan afwijken. Daarnaast is de tariefontwikkeling 'gebouwd' mede een gevolg van de verandering van de onderliggende WOZ-waarden. De waterzuiveringsheffing per vervuilingseenheid neemt toe met 8%.

Financiële uitgangspunten

Saldooverwerking jaarrekening 2023 en voorlopig begrotingsresultaat 2024

De bestemming van het saldo van de Jaarrekening 2023 maakt onderdeel uit van de financiële doorrekeningen. Het Bestuursverslag 2024 wordt op een later moment vastgesteld dan deze Voorjaarsnota.

Voor de autonome kostenontwikkelingen zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd. Deze worden hierna nader toegelicht.

Tabel 1: Uitgangspunten

Uitgangspunten VJN 2024	2024	2025	2026 en verder
Inflatiepercentage	3,10%	2,00%	2,00%
Cao loonontwikkeling	3,50%	2,00%	2,00%
Rente reserves en voorzieningen	3,00%	3,10%	3,44%
Rente omslagpercentage	2,35%	2,37%	2,42%

Inflatiepercentage

Vooralsnog wordt rekening gehouden met het in 2024 bepaalde inflatiecorrectie van 2,0 % voor goederen en diensten in 2025 en de jaren daarna. Voor de begroting 2025 wordt de augustus raming van het CPB gehanteerd.

Cao-loonontwikkeling

In het najaar van 2023 is er een onderhandelingsakkoord voor 2024 bereikt. De financiële effecten hiervan worden in het Bestuursverslag 2024 verantwoord. Het meerjarig effect is in deze Voorjaarsnota doorgerekend. Voor de cao-loonontwikkeling vanaf 2025 is nu uitgegaan van 2%. Bij het opstellen van de begroting wordt dit percentage indien nodig geactualiseerd.

Rentetoerekening

Het gehanteerde rentepercentage voor de rentetoerekening aan de reserves en voorzieningen bedraagt 3,1%. Het rente-omslagpercentage (alle rentekosten uitgedrukt ten opzichte van de boekwaarde van de vaste activa) is berekend op 2,37%. Op basis van de voortgang in 2024 worden deze percentages bij het opstellen van de Programmabegroting 2025 geactualiseerd.

Maatregelen acceptabele kosten/tarieven

In de financiële doorrekening horende bij deze Voorjaarsnota zijn naast de voornoemde rekenkundige uitgangspunten de volgende financiële mutaties van de te realiseren opgaves meegenomen ten opzichte van de primair begrote kosten voor 2025:

Tabel 2: Financiële mutaties ten opzichte van de in de Programmabegroting 2024 begrote kosten voor 2025

Taak	Financiële mutatie 2025	Structureel / Incidenteel
Watersysteem		
Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 1.646.100	structureel
Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 1.265.000	incidenteel
Totaal mutaties personeelslasten	€ 285.000	structureel
Totaal mutaties personeelslasten	€ 290.000	incidenteel
Totaal Watersysteembeheer	€ 3.486.100	
Zuiveren		
Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 1.130.600	structureel
Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 320.000	incidenteel
Totaal mutaties personeelslasten	€ 258.000	structureel
Totaal mutaties personeelslasten	€ 95.000	incidenteel
Totaal Zuiveringsbeheer	€ 1.803.600	
Ondersteuning		

Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 705.000	structureel
Totaal mutaties goederen en diensten, bijdrage derden/incl baten	€ 50.000	incidenteel
Totaal mutaties personeelslasten	€ 190.000	structureel
Totaal mutaties kapitaallasten	€ -253.000	structureel
Totaal Ondersteuning	€ 692.000	
Totaal	€ 5.981.700	

6.2 Belastingeenheden

De heffingseenheden zijn vooralsnog gebaseerd op basis van de door de BSOB aangeleverde meerjarencijfers opgenomen in de begroting 2024 en indien noodzakelijk geactualiseerd naar aanleiding van uitgevoerde analyses en voortschrijdend inzicht op de jaarrekeningcijfers 2023 in samenhang met deze begrotingscijfers.

Bij het opstellen van de programmabegroting zullen de eenheden geactualiseerd worden aan de hand van de voortgang 2024 en de dan verkregen inzichten.

Onderstaande tabel geeft de geprognosticeerde heffingseenheden weer als basis voor de berekening van de tarieven periode 2024-2029. Het uitgangspunt is het begrote bruto aantal heffingseenheden.

Tabel 3: Heffingseenheden Watersysteembeheer

Heffingseenheden Watersysteembeheer	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Ingezetenen (bruto aantal)	336.400	337.900	339.400	340.900	342.400	343.900
Ingezetenen (kwijschelding)	13.800	13.900	13.900	14.000	14.000	14.100
Ingezetenen (netto aantal)	322.600	324.000	325.500	326.900	328.400	329.800
WOZ-areaal (waarde gebouwd x € 1.000.000)	156.807	164.804	173.209	182.043	191.327	201.085
Herleide ha.	100.875	100.675	100.475	100.275	100.075	99.875
Natuurterrein (ha.)	25.300	25.300	25.300	25.300	25.300	25.300
VE Indirecte lozingen tbv watersysteembeheer	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500	4.500

Tabel 4: Heffingseenheden Waterzuiveringsbeheer

Heffingseenheden Waterzuiveringsbeheer	2024	2025	2026	2027	2028	2029
VE Meerpersoonshuishoudens (bruto)	695.700	699.200	702.700	706.200	709.700	713.200
VE Eenpersoonshuishoudens (bruto)	104.300	104.500	104.700	104.900	105.100	105.300
Af: Corr. VE Kwijtschelding	24.000	24.100	24.200	24.300	24.400	24.600
Netto VE huishoudens	776.000	779.600	783.200	786.800	790.400	793.900
VE Tabelbedrijven (bruto)	131.200	132.200	133.300	134.400	135.500	136.600
VE Meetbedrijven (bruto)	236.000	232.000	232.000	232.000	232.000	232.000
Netto VE bedrijven	367.200	364.200	365.300	366.400	367.500	368.600
VE Kleine bedrijven < 5 VE (bruto)	38.300	38.600	38.900	39.200	39.500	39.800
VE Totaal (Netto)	1.181.500	1.182.400	1.187.400	1.192.400	1.197.400	1.202.300

Hierna worden de mutaties in de heffingseenheden per belastingcategorie nader toegelicht.

Watersysteembeheer

Categorie Ingezetenen

Vanaf 2024 wordt het aantal ingezetenen jaarlijks met 1500 verhoogd, waarbij voor de correctie van het aantal verleende kwijtscheldingsverzoeken gerekend worden met een percentage van 4,1%.

Categorie Gebouwd

Economische ontwikkelingen zijn voor een groot deel verantwoordelijk voor de waardeinstijging of-daling van het WOZ-areaal. Voor 2024 is de WOZ-waarde gebaseerd op de raming van 2023, welke bijna naadloos aansloot op

de realisatie 2023, verhoogd met de binnen gebied van het waterschap berekende (gemiddelde) waardeinstijging van 6,154%. Vanaf 2024 is gerekend met een jaarlijkse toename van 5,1%.

Categorie Ongebouwd

Het aantal herleide ha voor 2025 is gebaseerd op de begroting 2024 met een afname van ca. 200 ha per jaar. Totaal aantal herleide ha voor 2024 is berekend op 100.875 ha. De jaarlijkse afname heeft betrekking op het omzetten van landbouwgrond naar bouwgrond, natuur of wegen. Onder herleide ha wordt verstaan het aantal ha die in de heffing worden betrokken. Dit betreffen naast de landbouwgrond in het gebied, de ongebouwde ha die in het buitendijks gebied liggen. Hiervan wordt 25% van het aantal ha in de heffing betrokken. Daarnaast wordt het aantal ha voor de wegen door de tariefdifferentiatie verdubbeld (toename 100%).

Categorie Natuur

De verwachting vanuit de BSOB is dat het aantal hectares natuurterreinen voor 2024 en verdere jaren gelijk blijft.

Verontreinigingsheffing indirecte lozingen voor het watersysteem

De verwachting is dat, als gevolg van de inzet van extra capaciteit, de geplande eenheden gerealiseerd kunnen worden.

Waterzuiveringsbeheer

Huishoudelijke vervuilers

De bruto eenheden worden zijn bepaald op basis van de geprognosticeerde verdeling eenpersoonshuishoudens en meerpersoonshuishoudens, berekend vanuit het aantal ingezetenen. Voor de berekening van de jaarlijkse kwijschelding wordt een percentage van 3% van de huishoudelijke vervuilers gehanteerd.

Bedrijven

De prognoses van de eenheden voor de tabel en meetbedrijven zijn gebaseerd op de voortgang 2023 aangevuld met de te verwachten effecten op de eenheden op basis van economische ontwikkelingen in 2024. Voor 2025 en verdere jaren wordt bij de tabelbedrijven rekening gehouden met een toename van 0,8% per jaar.

De eenheden van de meetbedrijven zijn vooralsnog vanaf 2025 constant gehouden.

Bij de Programmabegroting zullen de eenheden afgezet gaan worden ten opzichte van de realisatiecijfers 2024 en mogelijk bijgesteld worden.

Kleine bedrijven

Op basis van de verwachte economische ontwikkelingen is de verwachting dat het aantal kleine bedrijven jaarlijks met 300 ve (0,8%) toenemen.

6.3 Weerstandsvermogen

Weerstandsvermogen wordt gedefinieerd als het vermogen van het waterschap om financiële tegenvallers op te kunnen vangen zodat ze haar taken kan voortzetten. Hierbij hanteren we een methode waarbij de financiële omvang van de geïnventariseerde risico's wordt bepaald op basis van kans en financiële impact.

Voor de bepaling van het weerstandsvermogen wordt vervolgens de financiële omvang van de geïnventariseerde risico's vergeleken met de weerstandscapaciteit.

De achterliggende door Aa en Maas gehanteerde rekensystematiek is onlangs door studenten van Avans onderzocht en vergeleken met de bij andere organisaties veel gebruikte statistische Monte-Carlo-analyse. Deze analyse is meer geavanceerd, maar ook substantieel complexer. Geconcludeerd is dat beide methodes leiden tot nagenoeg dezelfde uitkomsten. Daarmee is bevestigd dat de door ons gebruikte methode, ondanks zijn eenvoud, voldoende robuust en betrouwbaar is. Vooralsnog is er dan ook geen aanleiding om te tornen aan de gebruikte rekenmethode. Wel zal nog gezien worden op welke wijze de inventarisatie van nieuwe risico's en het verloop en afloop van bestaande risico's mogelijk beter geborgd kan worden.

Financiële impact van de risico's

Uitgaande van de kans dat risico's optreden, zijn drie scenario's doorgerekend: optimistisch, gematigd en pessimistisch. Afhankelijk van het gekozen rekenscenario is de totale financiële impact van de geïnventariseerde risico's na het nemen van preventieve, repressieve en correctieve maatregelen als volgt:

Scenario	Financiële omvang van alle risico's
Optimistisch	€ 1.293.000
Gematigd	€ 2.255.500
Pessimistisch	€ 3.818.000

Uitgelichte risico's

In het jaarverslag zijn de risico's verdeeld in drie categorieën: 1) risico's die doorlopen in het nieuwe jaar, 2) lopende het jaar nieuw ontstane risico's en 3) gedurende het boekjaar afgeronde risico's. Hierna wordt een aantal risico's uitgelicht die bij het jaarverslag zijn ingedeeld in categorie 1 en dus doorlopen in dit jaar. Dit vanwege de actualiteit in deze VJN. Voor een volledig overzicht wordt verwezen naar het Jaarverslag 2023.

Daarnaast wordt een aantal nieuwe risico's toegelicht: vertragingen in Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (GOL), vertraging in projecten vanwege netcongestie en risico van voorfinanciering in HWBP-projecten.

Alle risico's worden toegelicht in de Programmabegroting 2025.

SNB Bedrijfsvoering

De toenemende maatschappelijke aandacht voor de gevolgen van onder andere klimaatverandering en stikstofdepositie zorgt ervoor dat SNB te maken krijgt met veranderende en complexere (milieu-) wet- en regelgeving. Belangrijke aandachtspunten zijn de stikstofreductiedoelstellingen voor de industrie, de nieuwe luchtemissie-normen voor afvalverbranding en de vertaling van de discussie rondom ZZS en PFAS in wet- en regelgeving. SNB volgt de ontwikkelingen in wet- en regelgeving nauwgezet en is aangesloten bij belangenorganisaties om een bijdrage te kunnen leveren aan goede wet- en regelgeving. Daarnaast gaat veel aandacht uit naar het up-to-date houden van benodigde vergunningen en het toezien op de naleving van de vergunningseisen. Tot slot zet SNB intrinsiek in op het continu verlagen van de milieubelasting die haar activiteiten met zich meebrengen. De specifieke focus ligt hierbij op het reduceren van CO₂ en stikstof. Aanpassingen aan de SVI zijn hiervoor nodig.

Renovatie rwzi 's-Hertogenbosch

De beoogde technologie waarmee de aannemer heeft ingeschreven, functioneert niet op de rwzi 's-Hertogenbosch. Daardoor kan de aannemer het werk niet opleveren. In de bodemprocedure, die voornamelijk gaat over de contractuele schades en boetes, heeft de rechtbank in augustus 2022 en februari 2024 een tussenvonnis uitgesproken. Een definitief uitspraak wordt niet eerder dan het derde kwartaal 2024 verwacht. Na de definitieve uitspraak volgt nog een procedure voor het vaststellen van de schade en daar kan weer hoger beroep op worden aangetekend. Onze sterke juridische positie op basis van het contract biedt vertrouwen in de uitkomsten van het totale traject.

Exoten

De uitvoering van de bestrijding van invasieve exoten (plaagsoorten) loopt gelijk op met de maaiactiviteiten in het groeiseizoen. Met name grote waternavel en watercrassula vragen in het voorjaar al de nodige tijd en geld. Beheermaatregelen met betrekking tot overige soorten komen later op gang. De laatste jaren wordt ongeveer € 300.000 per jaar aan de bestrijding van plaagsoorten uitgegeven. Dit is sterk afhankelijk van de groeiomstandigheden per jaar, met name bij de beheerkosten van grote waternavel. Alhoewel naar verwachting structureel van aard, kunnen de kosten jaarlijks dus sterk variëren. De kosten voor de bestrijding van invasieve exoten worden in relatie tot de diverse producten verantwoord (regionale kering, kunstwerken, waterlopen, evz's).

Calamiteiten/handhavingen

Het waterschap loopt het risico op onvoorziene kosten die handhavingen met zich meebrengen. Denk aan het opruimen van afvalstoffen (onder andere drugsafval) en herstelkosten bij calamiteiten waarbij de kosten niet op derden verhaald kunnen worden.

Subsidierisico's

Diverse projecten van het waterschap ontvangen subsidies op basis van Europese, nationale of provinciale regelingen. In een aantal gevallen in gezamenlijkheid met andere partners. Risico hierbij is dat deze partners niet leveren wat initieel de afspraak is. Daarbij moet worden voldaan aan de (soms aanvullende) voorwaarden die de subsidiegever stelt. In veel gevallen zijn separate accountantsverklaringen nodig. De definitieve uitbetaling van de subsidiegelden is gekoppeld aan tijdige uitvoering, voldoen aan inhoudelijke randvoorwaarden en een accurate financiële verantwoording. Daarnaast is er een bewaarplicht van de stukken behorende bij een verstrekte subsidie en instandhoudingsplicht. Tot slot kunnen activiteiten staatssteun gevoelig zijn. Als we op één of meer punten afwijken, kan dit leiden tot financiële korting/boetes.

PFAS in waterbodems

Onderzoek naar PFAS in waterbodems is inmiddels ingebakken in de bemonsteringsstrategie. De meerkosten hiervan zijn structureel geborgd in de exploitatiebegroting.

Voor het uitvoeren van baggerwerkzaamheden blijft PFAS een risico. Enerzijds omdat het moeilijk te voorspellen is waar we PFAS in de waterbodem aantreffen. Anderzijds omdat het eventueel aantreffen van PFAS grote gevolgen heeft voor de afvoerkosten. In nieuwe projectbegrotingen wordt daarom rekening gehouden met dit risico.

Graverij door dieren

Met de sterke toename van het aantal bevers en dassen neemt ook de bedreiging toe voor de waterveiligheid (bijvoorbeeld graverij) en het watersysteem (bijvoorbeeld het bouwen van dammen). Samenhangend daarmee nemen de kosten toe voor preventie- en herstelmaatregelen aan de keringen evenals de kosten voor beheer en onderhoud aan het watersysteem. Alhoewel naar verwachting structureel van aard kunnen de kosten jaarlijks sterk variëren. Vanaf 2023 wordt jaarlijks € 200.000 in de exploitatiebegroting opgenomen voor het beperken van negatieve effecten van graverij door dieren.

Vertraging door stikstofcrisis, krapte op arbeidsmarkt en stijging projectkosten

Vanwege het stikstofdossier, de krapte op de arbeidsmarkt en de nog steeds hoge prijzen voor materiaal, materieel en personeel stonden en staan projecten sterk onder druk, qua planning én financiering.

Het blijkt ook steeds moeilijker om voldoende ondersteuning in te huren vanuit ingenieursbureaus om aan onze opgaven te voldoen. Die krapte is terug te zien in een stijging van de advieskosten. Als we kijken naar materialen, dan zien we dat de markt enigszins hersteld is van de coronacrisis en de energiecrisis in de zin dat prijzen lijken te stabiliseren, maar sommige materialen zijn nog steeds moeilijk verkrijgbaar en de onzekerheid ten gevolge van geopolitieke ontwikkelingen blijft.

Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat

Wij participeren in de Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat. In dit project treedt al enige jaren vertraging op als gevolg van gerechtelijke procedures. Deze vertraging leidt tot stijgende kosten, die de participerende overheden samen dragen. Naarmate de vertraging langer duurt stijgen de kosten die aan Aa en Maas zullen worden doorberekend.

Netcongestie (beschikbaarheid van voldoende elektrisch vermogen is nog onzeker)

Rondom de rwzi's 's-Hertogenbosch en Land van Cuijk heeft het elektriciteitsnet momenteel onvoldoende capaciteit om aan alle vraag naar elektra te kunnen voldoen. De voorgenomen bouwprojecten op rwzi 's-Hertogenbosch vereisen een aanzienlijke extra elektriciteitsvraag. Voor rwzi Land van Cuijk is de noodzakelijke uitbreiding beperkter. Het is dus nog niet zeker of dat vermogen te zijner tijd ook geleverd kan worden. Hierover wordt met de netbeheerder gesproken én er wordt per 1 oktober 2024 landelijk een nieuwe voorrangregeling

voor toekenning van beschikbaar transportvermogen van kracht. Daarin krijgen de waterschappen een hogere prioriteit toegekend in verband met het grote belang van uitvoering van hun wettelijke taak. Uiteraard wordt hierop geanticipeerd.

Risico van voorfinanciering in HWBP-projecten

Bij het eerste HWBP-dijkverbeteringsproject Ravenstein-Lith omdat lopen de investeringsuitgaven niet parallel met de subsidiestroom die vanuit het HWBP-programma ontvangen moet worden. Vooralsnog is daarmee sprake van voorfinanciering. Afhankelijk van de omvang van de voorfinanciering kunnen de rentelasten die hiermee samenhangen een substantieel financieel effect hebben op de exploitatie van het waterschap omdat de rente op de voorfinanciering niet subsidiabel is. Gezien de onzekerheid over de omvang van de rentelasten van de voorfinanciering zijn deze nog niet financieel verwerkt in de voorjaarsnota, maar wordt dit aangemerkt als risico.

Weerstandscapaciteit

De weerstandscapaciteit van waterschap Aa en Maas in 2025 bestaat uit de volgende componenten:

- Een reserve van € 3.350.000 als specifiek aangemerkte weerstandsreserve;
- Overige algemene reserves.
- Het vermogen om extra inkomsten te genereren door verhoging van de belastingen.
- Het vermogen om uitgaven te verminderen door middel van bezuinigingen/temporiseren (creëren van extra begrotingsruimte).

Dit levert het volgende beeld op, waarbij voor het gemak de weerstandscapaciteit beperkt is tot de specifiek gehanteerde weerstandsreserves. De weerstandscapaciteit is afgezet tegen de geldwaarde van de risico's. Een weerstandsvermogen kleiner dan 1 is dan als onvoldoende te kwantificeren. Een weerstandsvermogen groter dan 1 is dan als voldoende aan te merken.

Scenario	Financiële weerstandsvermogen
Optimistisch	2,59
Gematigd	1,31
Pessimistisch	0,88

Conclusie

De specifieke gevormde weerstandsreserve van € 3.350.000 is in het pessimistische scenario niet toereikend voor de geïnventariseerde risico's. In het meest slechte geval zal er in dat geval ook een beroep gedaan moeten worden op (een deel van) de overige componenten waaruit de weerstandscapaciteit bestaat. De ontwikkeling van de algemene reserve en bestemmingsreserve's laten zien dat de omvang van de reserve's de risico's kunnen opvangen. De meest zwaarwegende risico's hangen samen met de renovatie van de rwzi 's-Hertogenbosch, de renovatie van de rwzi Oijen en de gestegen grondstofkosten. Bij het opstellen van de Programmabegroting 2025 vindt er weer een actualisatie van de risico's plaats.

Bijlage Financiële overzichten

De in deze bijlage gepresenteerde belastingprofielen zijn gebaseerd op de standaardbelastingprofielen die door de Unie van Waterschappen worden gehanteerd. Voor gezinnen wordt daarbij rekening gehouden met een stijging van de WOZ-waarde met 5%. De Unie heeft op 31 mei jl. besloten bij het berekenen van de lastendruk van waterschapsbelasting voor de belastingjaren 2025 t/m 2028 de WOZ-waarden en perceelsomvang van agrarische bedrijven te wijzigen. Deze wijziging in presentatie wordt meegenomen bij het opstellen van de begroting 2025.

Wijzigingen in profiel	2021 t/m 2024	2025 t/m 2028
<i>Huishoudens</i>	€ 250.000	€ 370.000
<i>Agrarisch bedrijf</i>	€ 500.000	€ 520.000
<i>Agrarisch bedrijf</i>	50 Ha	60 Ha
<i>Groothandel</i>	€ 2.600.000	€ 2.700.000
<i>Voedingsmiddelenproducent</i>	€ 13.000.000	€ 13.500.000

Overzicht Belastingtarieven Voorjaarsnota 2024

Belastingcategorie	Tarief 2024	Tarief 2025	Toename in %
<i>Watersysteemheffing</i>			
Ingezetenen	€ 73,52	€ 82,56	12,3%
Gebouwd % van WOZ-waarde	0,02938%	0,02999%	2,1%
Ongebouwd	€ 101,23	€ 113,83	12,4%
Natuurterreinen	€ 6,66	€ 7,48	12,3%
<i>Waterzuiveringsheffing</i>			
Per Vervuilingseenheid	€ 55,56	€ 60,00	8,0%

Overzicht Belastingprofielen Voorjaarsnota 2024

Kenmerken profiel	Lastendruk		Toename in %
	Belastingdruk 2024	Belastingdruk 2025	
Meerpersoonshuishouden: 2024 3 VE, 2025 3 VE, 2024 WOZ € 384.785, 2025 WOZ € 404.409	€ 353,24	€ 383,84	8,7%
Eenpersoonshuishouden: 2024 1 VE, 2025 1 VE, 2024 WOZ € 384.785, 2025 WOZ € 404.409	€ 242,12	€ 263,84	9,0%
Agrarische onderneming: 2024 3 VE, 2025 3 VE 2024 WOZ opstallen € 500.000, 2025 WOZ opstallen € 500.000 2024 Ongebouwd ha 50, 2025 Ongebouwd ha 50	€ 5.448,58	€ 6.104,01	12,0%
Natuurterreinbeheerder: 2024 Ongebouwd ha 1000, 2025 Ongebouwd ha 1000	€ 6.660,00	€ 7.480,00	12,3%
Groothandel: 2024 7 VE(à 150 gr O2), 2025 7 VE(à 150 gr O2), 2024 WOZ opstallen € 2.600.000, 2025 WOZ opstallen € 2.600.000	€ 1.152,70	€ 1.199,73	4,1%
Middelgroot metaalbedrijf: 2024 300 VE(à 150 gr O2), 2025 300 VE(à 150 gr O2), 2024 WOZ opstallen € 13.000.000, 2025 WOZ opstallen € 13.000.000	€ 20.486,90	€ 21.898,63	6,9%

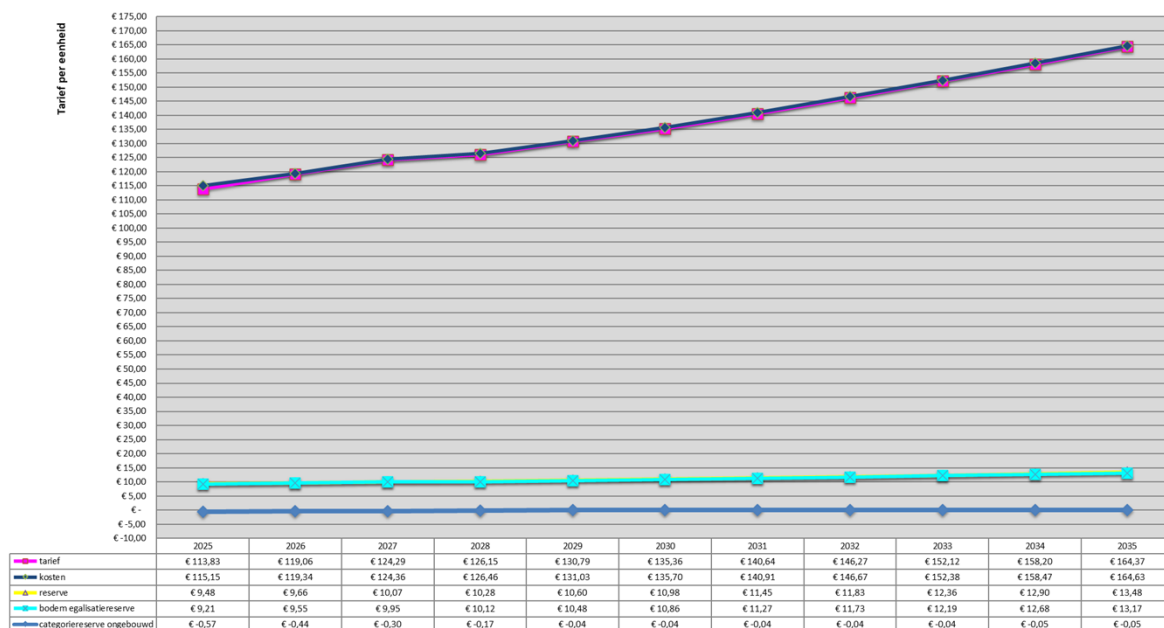
Kostenontwikkeling 2024-2029

(bedragen x € 1.000)	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Kapitaallasten	€ 42.272	€ 48.231	€ 48.231	€ 48.231	€ 48.231	€ 48.231
Cumulatieve vrijval kapitaallasten	€ -	€ -	€ -1.353	€ -2.584	€ -3.894	€ -5.316
Nieuwe investeringen	€ -	€ -	€ 5.932	€ 11.738	€ 17.233	€ 23.399
Vervroegde afschrijving	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -
Totaal kapitaallasten	€ 42.272	€ 48.231	€ 52.810	€ 57.384	€ 61.569	€ 66.313
Personeelslasten	€ 45.909	€ 49.196	€ 50.179	€ 51.183	€ 52.202	€ 53.246
Goederen en Diensten van derden	€ 77.808	€ 85.928	€ 86.677	€ 90.224	€ 91.505	€ 94.285
Reserveringen	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -
Voorzieningen	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -
Onvoorzien	€ 613	€ 613	€ 613	€ 613	€ 613	€ 613
Totaal lasten	€ 166.602	€ 183.968	€ 190.280	€ 199.404	€ 205.889	€ 214.458
Financiële baten	€ 2.951	€ 2.951	€ 2.951	€ 2.951	€ 2.951	€ 2.951
Personeelsbaten	€ 1.221	€ 1.221	€ 1.221	€ 1.221	€ 1.221	€ 1.221
Goederen en diensten aan derden	€ 2.681	€ 2.322	€ 2.322	€ 2.322	€ 2.322	€ 2.322
Bijdragen van derden	€ 2.770	€ 2.770	€ 2.770	€ 2.770	€ 2.770	€ 2.770
Onttrekkingen aan reserves	€ 119	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0	€ 0
Onttrekkingen aan voorzieningen	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -	€ -
Totaal baten	€ 9.743	€ 9.265	€ 9.265	€ 9.265	€ 9.265	€ 9.265
Totaal lasten - Totaal baten	€ 156.859	€ 174.703	€ 181.015	€ 190.139	€ 196.624	€ 205.193
Netto lasten	€ 156.859	€ 174.703	€ 181.015	€ 190.139	€ 196.624	€ 205.193
Toename lasten per jaar 2024 - 2025		€ 17.844	€ 6.312	€ 9.124	€ 6.485	€ 8.568
Lasten toename cumulatief		€ 17.844	€ 24.156	€ 33.280	€ 39.765	€ 48.334
Jaarlijkse toename in % van 2024		11,4%	4,0%	5,8%	4,1%	5,5%
Voortschrijdende index	100	111	115	121	125	131
Begroting 2024 raming 2025 - 2034		€ 166.071	€ 173.420	€ 182.434	€ 191.443	€ 200.406
Toename per jaar t.o.v. begroting 2024 raming 2025 - 2034		€ 8.632	€ 7.596	€ 7.705	€ 5.181	€ 4.787
Toename per jaar in % t.o.v. begroting 2024 raming 2025 - 2034		5,2%	4,4%	4,2%	2,7%	2,4%

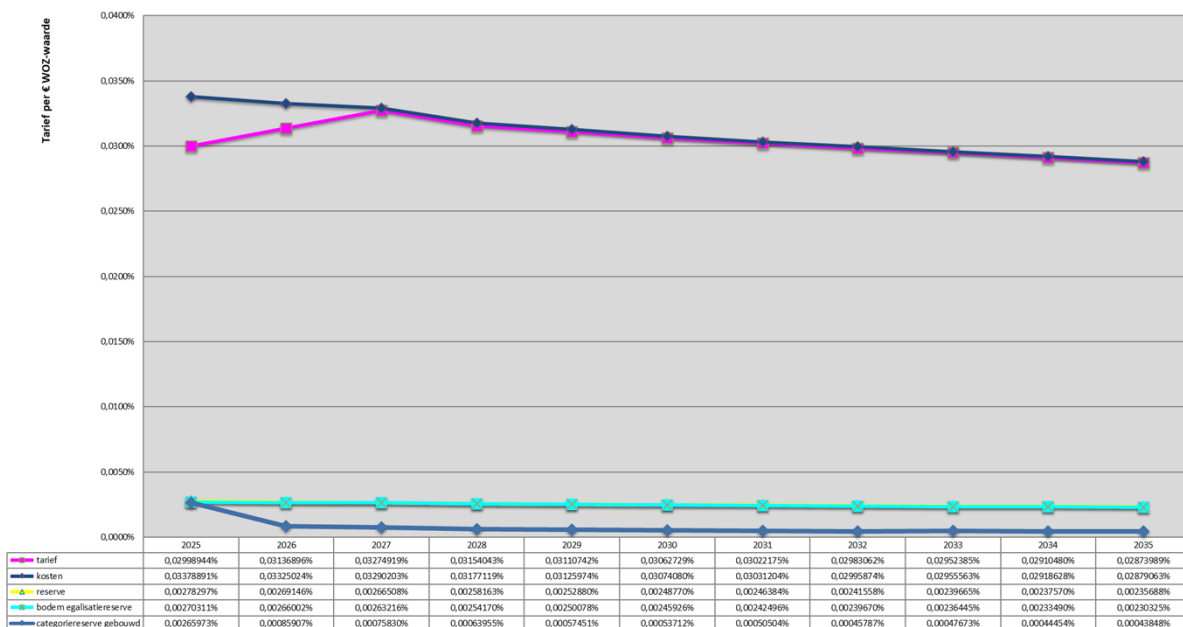
Lasten- en tarievenoverzicht Watersysteembeheer 2024-2029

	2024	2025	2026	2027	2028	2029
TOTAAL WATERSTEEEMBEHEER						
Egalisatiereserve per 1-1	€ 10.932.552	€ 8.585.814	€ 7.826.697	€ 7.955.378	€ 8.279.167	€ 8.428.946
Netto lasten	€ 86.511.000	€ 95.026.404	€ 98.280.553	€ 102.211.325	€ 103.731.860	€ 107.267.304
Af: Bijdrage uit verontreinigingsheffing en invorderingsopbrengsten	€ 538.425	€ 597.637	€ 618.697	€ 640.837	€ 665.137	€ 691.057
Af: Beschikking egalisatiereserve	€ 2.346.738	€ 759.117	€ -128.681	€ -323.789	€ -149.779	€ -248.595
Af: Beschikking categoriereserves	€ 3.425.175	€ 5.847.332	€ 3.218.654	€ 166.176	€ 193.983	€ 126.259
Opbrengst belastingen	€ 80.200.661	€ 87.822.317	€ 94.571.882	€ 101.728.100	€ 103.022.519	€ 106.698.583
% egalisatiereserve 31-12	9,9%	8,2%	8,1%	8,1%	8,1%	8,1%
% kostendekking ongebouwd	96,8%	98,9%	99,8%	99,9%	99,8%	99,8%
Percentage kostendekking	92,7%	92,4%	96,2%	99,5%	99,3%	99,5%
INGEZETENEN						
Saldo categoriereserve 31-12	€ 564.332	€ 248.976	€ 57.226	€ 32.296	€ 27.509	€ 456
% aandeel categorie in netto lasten	29,00%	29,00%	29,00%	29,00%	29,00%	29,00%
Aandeel netto lasten	€ 25.088.190	€ 27.557.657	€ 28.501.360	€ 29.641.284	€ 30.082.239	€ 31.107.518
Af: Bijdrage uit verontreinigingsheffing en invorderingsopbrengsten	€ 156.143	€ 255.223	€ 261.330	€ 267.751	€ 274.798	€ 282.315
Af: Beschikking egalisatiereserve	€ 680.554	€ 220.144	€ -37.318	€ -93.899	€ -43.436	€ -72.093
Af: Beschikking categoriereserve	€ 440.665	€ 332.850	€ 199.718	€ 26.818	€ 5.885	€ 28.016
Opbrengst belastingen	€ 23.717.552	€ 26.749.440	€ 28.077.630	€ 29.440.614	€ 29.844.992	€ 30.869.280
Aantal wooneenheden	322.600	324.000	325.500	326.900	328.400	329.800
Netto lasten per woning	€ 77,77	€ 85,05	€ 87,56	€ 90,67	€ 91,60	€ 94,32
Tarief per woning	€ 73,52	€ 82,56	€ 86,26	€ 90,06	€ 90,88	€ 93,60
Toename tarief in %		12,3%	4,5%	4,4%	0,9%	3,0%
GEBOUWDE EIGENDOMMEN						
Saldo categoriereserve 31-12	€ 9.616.077	€ 4.383.343	€ 1.487.992	€ 1.380.439	€ 1.223.640	€ 1.155.255
% aandeel categorie in netto lasten	58,60%	58,60%	58,60%	58,60%	58,60%	58,60%
Aandeel netto lasten	€ 50.695.446	€ 55.685.473	€ 57.592.404	€ 59.895.837	€ 60.786.870	€ 62.858.640
Af: Bijdrage uit verontreinigingsheffing en invorderingsopbrengsten	€ 315.517	€ 285.999	€ 298.340	€ 311.314	€ 325.554	€ 340.743
Af: Aandeel in egalisatiereserve	€ 1.375.189	€ 444.842	€ -75.407	€ -189.740	€ -87.771	€ -145.677
Af: Aandeel in categoriereserve	€ 2.982.164	€ 5.530.833	€ 3.035.618	€ 156.656	€ 203.734	€ 111.212
Opbrengst belastingen	€ 46.063.803	€ 49.423.798	€ 54.333.853	€ 59.617.606	€ 60.345.353	€ 62.552.362
Waarde WOZ areaal x 1.000.000	€ 156.807	€ 164.804	€ 173.209	€ 182.043	€ 191.327	€ 201.085
Netto lasten % WOZ-waarde	0,03233%	0,03379%	0,03325%	0,03290%	0,03177%	0,03126%
Tarief percentage WOZ	0,02938%	0,02999%	0,03137%	0,03275%	0,03154%	0,03111%
Toename tarief in %		2,1%	4,6%	4,4%	-3,7%	-1,4%
ONGEBOUWDE EIGENDOMMEN						
Saldo categoriereserve 31-12	€ 56.876	€ -57.244	€ -44.076	€ -30.531	€ -16.569	€ -3.756
% aandeel categorie in netto lasten	12,20%	12,20%	12,20%	12,20%	12,20%	12,20%
Aandeel netto lasten	€ 10.554.342	€ 11.593.221	€ 11.990.227	€ 12.469.782	€ 12.655.287	€ 13.086.611
Af: Bijdrage uit verontreinigingsheffing en invorderingsopbrengsten	€ 65.688	€ 55.875	€ 58.444	€ 61.145	€ 64.110	€ 67.272
Af: Aandeel in egalisatiereserve	€ 286.302	€ 92.612	€ -15.699	€ -39.502	€ -18.273	€ -30.329
Af: Aandeel in categoriereserve	€ -123.941	€ -15.000	€ -15.000	€ -15.000	€ -15.000	€ -13.393
Opbrengst belastingen	€ 10.211.576	€ 11.459.835	€ 11.962.554	€ 12.463.180	€ 12.624.461	€ 13.062.651
Aantal herleide hectaren	100.875	100.675	100.475	100.275	100.075	99.875
Netto lasten per herleide hectare	€ 104,63	€ 115,15	€ 119,34	€ 124,36	€ 126,46	€ 131,03
Tarief per herleide hectare	€ 101,23	€ 113,83	€ 119,06	€ 124,29	€ 126,15	€ 130,79
Toename tarief in %		12,4%	4,6%	4,4%	1,5%	3,7%
NATUURTERREINEN						
Saldo categoriereserve 31-12	€ -5.361	€ -4.277	€ -2.805	€ -640	€ -37	€ -52
% aandeel categorie in netto lasten	0,20%	0,20%	0,20%	0,20%	0,20%	0,20%
Aandeel netto lasten	€ 173.022	€ 190.053	€ 196.561	€ 204.423	€ 207.464	€ 214.535
Af: Bijdrage uit verontreinigingsheffing en invorderingsopbrengsten	€ 1.077	€ 540	€ 582	€ 626	€ 675	€ 727
Af: Aandeel in egalisatiereserve	€ 4.693	€ 1.518	€ -257	€ -648	€ -300	€ -497
Af: Aandeel in categoriereserve	€ -670	€ -1.249	€ -1.610	€ -2.257	€ -625	€ 14
Opbrengst belastingen	€ 168.498	€ 189.244	€ 197.846	€ 206.701	€ 207.713	€ 214.291
Aantal hectaren	25.300	25.300	25.300	25.300	25.300	25.300
Netto lasten per hectare	€ 6,84	€ 7,51	€ 7,77	€ 8,08	€ 8,20	€ 8,48
Tarief per hectare	€ 6,66	€ 7,48	€ 7,82	€ 8,17	€ 8,21	€ 8,47
Toename tarief in %		12,3%	4,5%	4,5%	0,5%	3,2%

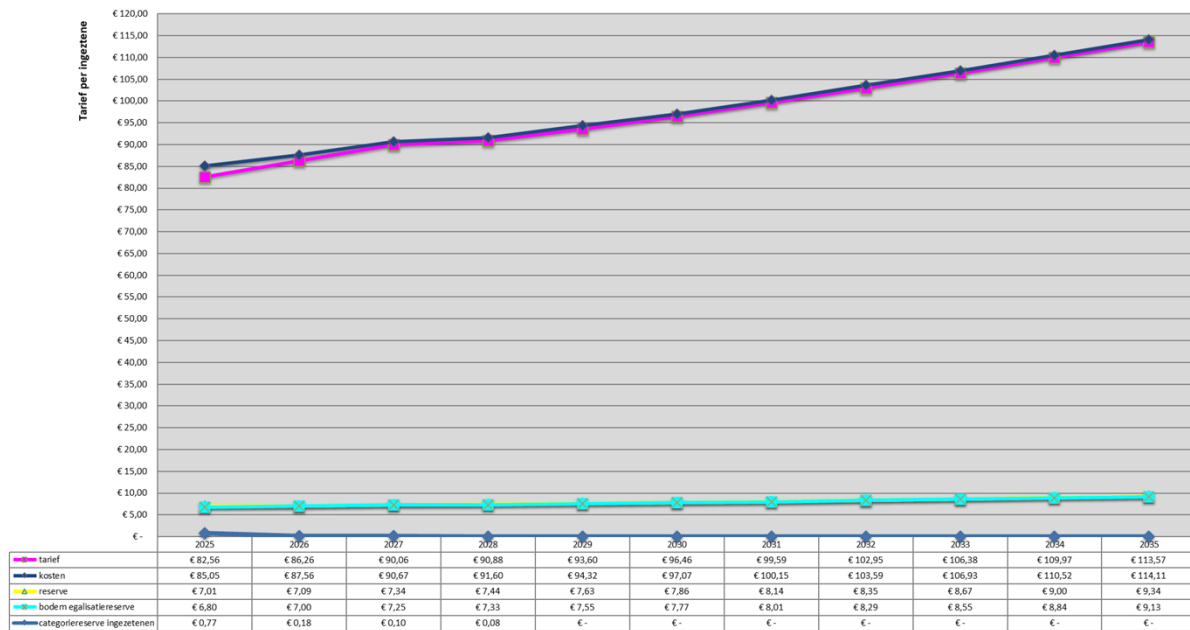
Tariefontwikkeling watersysteemheffing per herleide ha Categorie Ongebouwde eigendommen

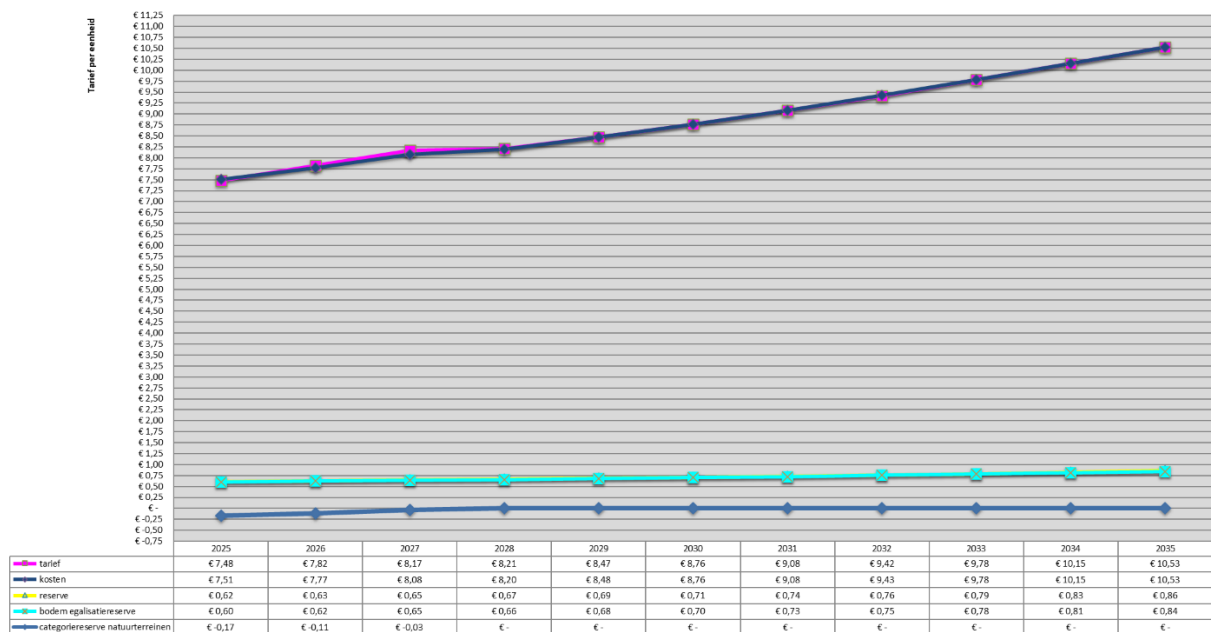
Tariefontwikkeling watersysteemheffing per € WOZ-waarde Categorie Gebouwd

Tariefontwikkeling watersysteemheffing per Ingezetene Categorie Ingezetenen

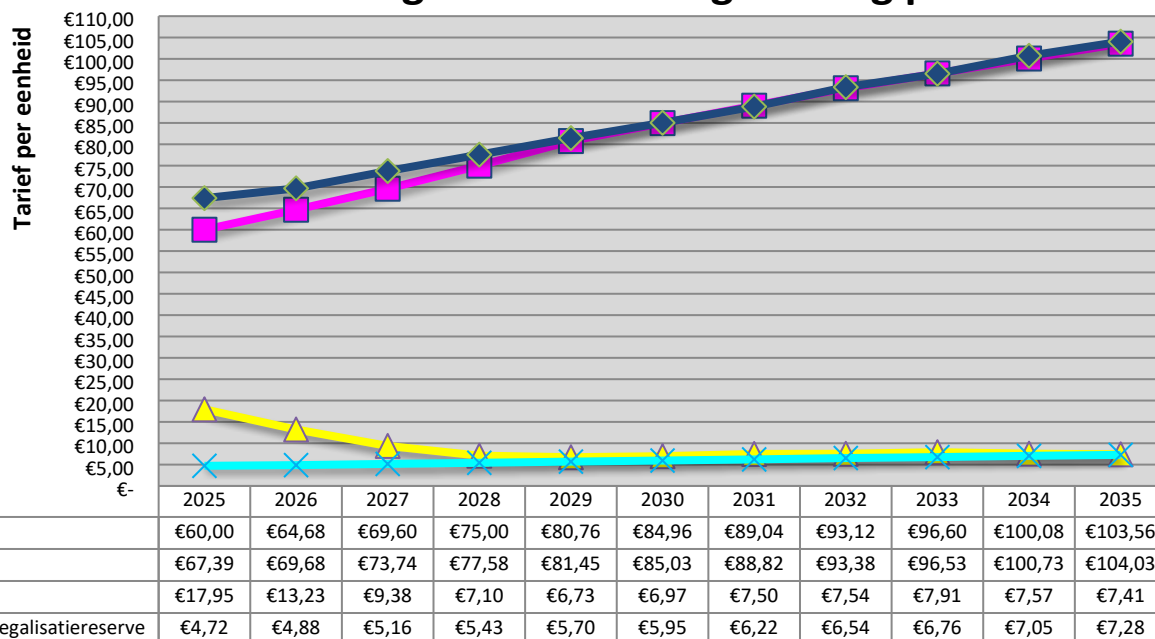
Tariefontwikkeling watersysteemheffing per herleide ha Categorie Natuurterreinen

Lasten- en tarievenoverzicht Waterzuiveringsbeheer 2024-2029

	2024	2025	2026	2027	2028	2029
TOTAAL WATERZUIVERINGSBEHEER						
Egalisatiereserve per 1-1	€ 33.839.463	€ 29.547.420	€ 21.226.697	€ 15.704.795	€ 11.179.941	€ 8.504.439
Netto lasten	€ 70.348.134	€ 79.676.674	€ 82.734.884	€ 87.927.844	€ 92.892.453	€ 97.925.413
AF: Invorderingsopbrengsten	€ 382.305	€ 411.951	€ 411.951	€ 411.951	€ 411.951	€ 411.951
Af: Beschikking egalisatiereserve	€ 4.292.043	€ 8.320.723	€ 5.521.902	€ 4.524.853	€ 2.675.502	€ 415.714
Opbrengst belastingen	€ 65.673.786	€ 70.944.000	€ 76.801.032	€ 82.991.040	€ 89.805.000	€ 97.097.748
% egalisatiereserve 31-12	42,0%	26,6%	19,0%	12,7%	9,2%	8,3%
Percentage kostendekking	93,4%	89,0%	92,8%	94,4%	96,7%	99,2%
PER VERVUILINGSEENHEID						
Aantal vervuilingseenheden	1.181.500	1.182.400	1.187.400	1.192.400	1.197.400	1.202.300
Netto lasten per ve	€ 59,54	€ 67,39	€ 69,68	€ 73,74	€ 77,58	€ 81,45
Tarief per ve	€ 55,56	€ 60,00	€ 64,68	€ 69,60	€ 75,00	€ 80,76
Toename tarief		7,8%	7,7%	7,6%	7,6%	7,6%

Tariefontwikkeling waterzuiveringsheffing per VE

Tariefontwikkeling 2024-2029 per taak

Tariefontwikkeling per taak Voorjaarsnota 2024

KOSTEN	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Watersysteembeheer						
Kosten absoluut (x € 1000)	86.511	95.026	98.281	102.211	103.732	107.267
Kostenstijging (in %) cum. t.o.v. 2024		9,8%	13,6%	18,1%	19,9%	24,0%
Waterzuiveringsbeheer						
Kosten absoluut (x € 1000)	70.348	79.677	82.735	87.928	92.892	97.925
Kostenstijging (in %) cum. t.o.v. 2024		13,3%	17,6%	25,0%	32,0%	39,2%
Totaal						
Kosten absoluut (x € 1000)	156.859	174.703	181.015	190.139	196.624	205.193
Kostenstijging (x € 1000) t.o.v. jaar -1		17.844	6.312	9.124	6.485	8.568
Kosten stijging (in %) t.o.v. jaar -1		11,4%	3,6%	5,0%	3,4%	4,4%
Cum. kostenstijging (x € 1000) t.o.v. jaar -1		17.844	24.156	33.280	39.765	48.334
Cum. kostenstijging (in %) cum. t.o.v. 2024		11,4%	15,4%	21,2%	25,4%	30,8%

TARIEVEN	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Watersysteembeheer						
Tariefsstijging ingezetenen		12,3%	4,5%	4,4%	0,9%	3,0%
Tariefsstijging gebouwd		2,1%	4,6%	4,4%	-3,7%	-1,4%
Tariefsstijging per herleide ha. in %		12,4%	4,6%	4,4%	1,5%	3,7%
Tariefsstijging natuurterrein		12,3%	4,5%	4,5%	0,5%	3,2%
Waterzuiveringsbeheer						
Tariefsstijging per v.e. in %		7,8%	7,7%	7,6%	7,6%	7,6%
Totaal						
Totaal belastingopbrengst	146.795	159.776	172.404	185.772	193.905	204.899
Gemiddelde opbrengststijging		8,8%	7,9%	7,8%	4,4%	5,7%

Verklarende woordenlijst en afkortingen

Afkoppelen	<i>Neerslag van schone verharde oppervlakken niet meer op het riool lozen maar in de bodem of op het oppervlaktewater</i>
Afvalwaterketen	<i>Geheel van inzamelen via de riolering, transporteren en zuiveren van afvalwater van huishoudens en bedrijven</i>
AVK	<i>Aanvullend krediet</i>
AWK	<i>Afvalwaterketen</i>
Baggeren	<i>Verwijderen van de (vaak slappe) bodem onder water om een water dieper te maken, dit om de doorstroming van het water te bevorderen en/of het waterlichaam bevaarbaar te houden</i>
Beekherstel	<i>Een beek weer de ruimte geven om te kronkelen, zodat natuurlijke variatie in leefmilieus voor planten en dieren ontstaat</i>
Beheerregister	<i>Document van het waterschap met daarin de feitelijke toestand van waterlopen of waterkeringen</i>
Bestuursakkoord Water	<i>Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en drinkwaterbedrijven, hebben besloten maatregelen voor een doelmatiger waterbeheer overeen te komen in het Bestuursakkoord Water</i>
Blue zone (nu Vital zone)	<i>Het Vital Zone Brabant initiatief is een experiment met burgers, overheden, gezondheidsinstellingen, bedrijven en kennisinstituten om ook echt een Vital/Blue Zone te kunnen ontwikkelen in Brabant: een proeftuin voor een gezondere leefwijze en een betere leefomgeving</i>
Botulisme	<i>Vergiftiging veroorzaakt door de bacterie Clostridium botulinum</i>
BSOB	<i>Belastingsamenwerking Oost-Brabant</i>
CAB	<i>Commissie Aanpassing Belastingstelsel</i>
CGO	<i>Cyclisch Groot Onderhoud</i>
CTBO	<i>Civiel Technisch en Bouwkundig Onderhoud</i>
DAW	<i>Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer</i>
Deltafonds	<i>Het Deltafonds is het financiële fundament onder het Deltaprogramma. Het biedt continuïteit en geeft zekerheid over beschikbare middelen, zonder dat concurrentie met andere bestedingsdoelen nodig is. Hierdoor is het mogelijk de noodzakelijke maatregelen - ook voor de lange termijn - te plannen en is het zeker dat ze in uitvoering kunnen wanneer dat nodig is</i>
DHZ	<i>Deltaplan Hoge Zandgronden; water vasthouden aan de bron</i>

DSO	<i>Digitaal Stelsel Omgevingswet</i>
Duiker	<i>Kokervormige constructie die twee waterlopen met elkaar verbindt</i>
DWA	<i>Droog Weer Afvoer, hydraulische belasting op het stelsel die niet is gerelateerd aan neerslag</i>
Dijktraject	<i>Deel van een primaire waterkering dat afzonderlijk genormeerd is.</i>
EHS	<i>Ecologische Hoofdstructuur, heet in Brabant Natuurnetwerk Brabant (NNB)</i>
EKC	<i>Energieneutraal, Klimaatneutraal en Circulair</i>
Emissie	<i>Uitstoot van stoffen naar water, bodem of lucht</i>
EVZ	<i>Ecologische verbindingszone</i>
GGOR	<i>Gewenste grond- en oppervlaktewaterregime</i>
Herprofileren	<i>Opnieuw op de vereiste diepte en breedte brengen (van een waterloop)</i>
HoWaBo	<i>Hoogwateraanpak 's-Hertogenbosch: maatregelen voor de berging van hoogwater rondom 's-Hertogenbosch</i>
HWBP	<i>Hoogwaterbeschermingsprogramma</i>
IKB	<i>Individueel Keuze Budget</i>
ILT	<i>De Inspectie Leefomgeving & Transport bewaakt en stimuleert de naleving van wet- en regelgeving voor een veilige en duurzame leefomgeving en transport.</i>
Waterschapsverordening	<i>Verordening met ge- en verboden van het waterschap</i>
Klimaatadaptatie	<i>Is het proces waarbij de samenleving zich aanpast aan het actuele of verwachte klimaat en de effecten daarvan, om de schade die gepaard kan gaan met klimaatverandering te beperken en de kansen die de klimaatverandering biedt te benutten</i>
KRW	<i>Kaderrichtlijn Water, EU-richtlijn om een goede toestand van het oppervlakte- en grondwater in de lidstaten te bereiken</i>
Kunstwerk	<i>Een door mensenhanden gemaakt infrastructureel bouwwerk (o.a. stuw,emaal, sluis, duiker, viaduct, ecoduct)</i>
Kwel	<i>Grondwater dat onder druk uittreedt aan het grondoppervlak of in een waterloop</i>
Lean Six Sigma	<i>Methode voor het organiseren van kwaliteits- en efficiëntieverbeteringen</i>
Legger	<i>Document van het waterschap met daarin de ligging, vereiste afmetingen en toestand van waterlopen of waterkeringen</i>
Meanderen	<i>Natuurlijk kronkelen van een beek of rivier</i>

Meerlaagsveiligheid	<i>Concept waarbij de lagen preventie (1), ruimtelijke inrichting (2) en rampenbestrijding (3) bijdragen aan de totale veiligheid tegen overstromingen</i>
MGA	<i>Mutual Gains Approach, wederzijdse voordeel methodiek</i>
MIRT	<i>Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport: De Rijksoverheid werkt samen met decentrale overheden aan ruimtelijke projecten en programma's voor elke regio in Nederland. Het MIRT richt zich op financiële investeringen in deze programma's en projecten</i>
MKBA	<i>Maatschappelijke kosten-batenanalyse</i>
MRE	<i>Metropoolregio Eindhoven</i>
MVO	<i>Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen</i>
Natuur	<i>Natuur wordt in verschillende hoedanigheden gebruikt. Vaak wordt natuur gebruikt als aanduiding voor het natuurnetwerk Brabant (met een onderscheid in Natura2000, Natte Natuurparels en overdeel Natuurnetwerk). Soms ook breder en vallen alle natuurwaarden (bijvoorbeeld ook de natuurwaarden op onze dijken, in en langs onze waterlopen, in agrarisch gebied of in de bebouwde kom).</i>
Natte natuurparel	<i>Benaming voor de belangrijkste natte natuurgebieden in Brabant met bijzonder ecologische waarden. Nationaal staan deze gebieden bekend als TOP-gebieden</i>
Natura 2000	<i>Overkoepelende naam voor alle gebieden die onder de Europese Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn als te beschermen gebieden zijn aangegeven</i>
NBW	<i>Nationaal Bestuursakkoord Water</i>
NNB	<i>Natuurnetwerk Brabant</i>
NVO	<i>Natuurvriendelijke Oever</i>
Peilbesluit	<i>Besluit van het waterschap over de na te streven waterstanden in de waterlopen binnen een bepaald gebied</i>
PL	<i>Persleiding</i>
POP3	<i>Plattelandsontwikkelingsprogramma</i>
Primaire waterkering	<i>Dijk, duinen of constructie die een gebied beveiligd tegen overstroming vanuit zee, de grote rivieren en het IJsselmeer</i>
Prioritaire stof (KRW)	<i>Chemische stof die zodanig schadelijk is voor het watermilieu dat zij slechts in zeer kleine (aanvaardbare) concentraties aanwezig mogen zijn</i>
RBVW	<i>Regeling Beleidsvoorbereiding en Verantwoording Waterschappen</i>

Regionale waterkering	<i>Dijk of constructie die bescherming biedt tegen inundatie vanuit een regionaal water, of tegen overstrooming van een gebied nadat een primaire waterkering heeft gefaald</i>
Regio NOB	<i>Regio Noordoost Brabant</i>
RG	<i>Rioolgemaal</i>
Rwzi	<i>Rioolwaterzuiveringsinstallatie</i>
SGBP	<i>Stroomgebied Beheer Plan</i>
SNB	<i>Slibverwerking Noord Brabant</i>
STIKA	<i>Stimuleringskader Groen Blauwe Diensten: Provinciale subsidieregeling voor de aanleg en het onderhoud van landschapselementen. Het doel van de regeling is het op duurzame wijze verbeteren van het landschap</i>
SVI	<i>Slibverwerkingsinstallatie</i>
TPL	<i>Transportleiding</i>
VTH	<i>Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving</i>
WATAK	<i>Waterakkoord</i>
Waterakkoord	<i>Beheerders van watersystemen stellen binnen een zelfde stroomgebied district waterakkoorden vast, als dat nodig is voor een samenhangend en doelmatig waterbeheer. Beheerders zijn enerzijds het Rijk en anderzijds de waterschappen</i>
WBG	<i>Waterbeheersingsgemaal</i>
WBP	<i>Waterbeheerplan/Waterbeheer programma</i>
Wijst	<i>Kwel op de hoge gronden van de Peelhorst door opstuwing van grondwater op het breukvlak van verschillende grondlagen</i>
WKK	<i>Warmte-krachtkoppeling</i>
ZLTO	<i>Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie</i>